

A „BOSSZÚÁLLÓ ISTEN”-RŐL
SZÓLÓ HAMIS LEGENDA MEGDÖNTÉSE

ÍRTA:
DONÁTH BENJÁMIN

BUDAPEST, 1930.
SPRINGER GUSZTÁV KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZETE.

UTÁNNYOMÁS ÉS FORDÍTÁS JOGA FENNTARTVA.
COPY RIGHT.

Előszó.

Lecturis salutem!

Engedtessek meg nekem, hogy néhány szóval megokoljam, mi Birt rá, mi vezetett engem e szerény opusculum megírására és az ennek tárgyát képező, az egész emberiséget érintő kérdés felvételére és kutatására. Szükségét érzem ennek annál is inkább, mert a több mint két évezreden át meggyökerezett és inveterált téves és hamis fogalom kiküszöbölésére és az Egyetlenegy Isten szent nevéhez hozzáfűzött szennyfolt letörlésére irányított törekvés sokkal több erőt igényel, mint a mennyivel Isten engem, az alázatos és érdemetlen embert, felruházott. Nem dicsőség, hírnév utáni vágy volt vállalkozásom rugója, mert dicsőség, hírnév mind mulandó, ez mind sírba száll az emberrel! Hadd szolgáljon merészségem mentségére, Marcus Tullius Cicerónak az a kijelentése, mellyel, mentegetődött a római senatus előtt azért, hogy ő a gyenge, a hírnév nélküli férfiú merészkedett felkelni o vádlott Sextus Roscius védelmére. „Non satis sum laudis cupidus, ut aliis earn praereptam velim! Ego huic causae patronus exstiti, non ut optime defensa, verum ne ut omnino deserta esset”!

Ami engem ebben a vállalkozásomban vezetett, az a tiszta kötelességérzet. Át vagyok hatva attól a megingathatatlan tudattól, hogy Izrael minden egyes fiának, aki híven ragaszkodik Istenéhez és vallásához, legszentebb kötelessége: nem tűrni indolenter és tétlenül, hogy Izrael Istenének az Egyet-

lenegynek szent nevéhez tudatlanságból és rosszakaróiból egy súlyos szégyenfolt füzessék hogy Mózesnek, az isteni szellemtől ihletett törvényhozónak ugyancsak tudatlanságból és rosszakaratból oly kijelentés tulajdoníttassék, melyet ő soha nem tett és nem is tehetett! A harcot az igazságért vettem fel, hogy letörüljem az Isten szent nevéről a „bosszúállás” szégyenfoltját. Már pedig az igazságért felvett harcnak csak egyetlenegy dolog vethet véget: az igazság győzelme! És ha látjuk is, hogy évezredek óta hiába keltek sikra és irtak lángoló apológiákat az Isten szent nevének ezen megrágalmazása ellen nemcsak Izrael prófétái és nagyjai, de még lángelméjű és nemesen gondolkodó pápák is, még akkor is nem szabad megszűnni az igazságért felvett harcnak, mert ha valahol, itt áll az elv: *bonus vir semper tiro!* Az igazi férfi mindig újra kezdi a harcot! Az Isten igazi lényéről az emberiség fogalmában évezredek át meggyökerezett schismának véget kell vetni és egységességet kell hozni az Isten igazi lényéről képzelandő fogalomba, el kell érnünk azt, hogy az egész *monotheisticus* emberiség előtt „az Isten legyen Egy és a neve Egy!”

Kötelességem teljesítésében bátorít az a lélekemelő tudat, hogy megállapításaimat helytállóknak ismerték el a legilletékesebb fórumok, de nem fog eltántorítani az sem, ha esetleg támadás is érne. Akkor csak azt fogom mondani: „*Si quid novisti rectius istis, candidus imperti, si non his utere mecum!*” Én az én részemről kötelességet vélek teljesíteni, ha az Istentől adott erőmet, de még életemet is ad *majorem Dei gloriam* szentelem.

Dixi et salvavi animam meam.

A szerző.

A „Bosszúálló Isten”-ről szóló hamis legenda megdöntése.

„Keró begoraun al tachszauch,
kassófer hórem kaulechó” (Iesaias
LVIII. i.) „Kiáltsd tele torokkal, meg
ne szűnjél, mint a harsona emeld fel
hangodat!”

Ha végiglapozzuk a népek történetét, ha nézzük a földkerekség népeinek múltját és jelenét, eredetét és fejlődését, itt-ott nyomtalan eltűnését, bizonyára gondolkodásba ejtethet bennünket az az évezredek folyamán megállapított különös, sőt csodálatot keltő jelenség, hogy Izrael népe, a zsidó nép, dacára az évezredek át elszenvedett elnyomatásnak és üldözéseknek és dacára elszórtságának az egész földkerekségen, még ma is itt áll, erősen és meg nem törötten és in ultima linea győzedelmesen is az évezredek át elszenvedett ellenségeskedések és elnyomatások fölött.

Ennek az egész föld népeinek történetében egyedülálló jelenségnek az az egyetlen magyarázata, hogy az Istentől Izraelnek és általa az egész emberiségnek a Sínai hegyén adott Szentírásban, a Bibliában, örökké élő szavakban le van fektetve az egyetlen, igazságos és irgalmas Istenben való rendíthetetlen hit, az a talizmán, mely Izrael népét átsegítette a Diasporán, az elszórtzágon, Hainan gyűlöletén, a spanyol inquisition és az azóta is elszenvedett kimondhatatlan szenvedéseken, elnyomatáson és üldözéseken! Joggal van azért megírva a Szentírásról (Salamon példabeszéde): „Ecz chajjim hi lammachazikim boh veszaumchéhó meussor.” „A szentírás az Életnek fája azoknak, akik megtartják és akik rá támaszkodnak, idvezülnek!” A görög Septuaginta: „Einai dendron dzóész eisz túsz enankalizzomenúsz autén.” Izrael népe annyira tudatában van a Szentírás kimondhatatlan fontosságának az egész emberiségre nézve és annyira elismeri azt, hogy

a hetenkinti felovasás alkalmával elmondandó imában hálát ad az Istennek azért, hogy az Isten kiválasztotta Izrael népét az akkor élő többi népek sorából az által és csakis az által, hogy Izrael népe útján adta az egész emberiségnek a Szentírást. A Szentírásban lefektetett rendíthetetlen hit az Isten véghetetlen igazságában, jóságában és irgalmasságában, ez és egyedül ez adja meg az emberiségnek azt a vigaszt, azt a kitartást, amely nélkül a földi élet elkerülhetetlen szenvedései túlhaladnák az emberi lélek erejét! A Szentíráshoz való törhetlen ragaszkodás tehát mindig volt és örökké lesz is: az emberiség megmentése és felemelkedése, a Szentírástól való eltávolodás: az emberiség süllyedése.

A Szentírás adományozása által lett Izrael kitüntetve az egész emberiség üdvére, mert az Izrael népének Sínei hegyén adott Szentírás kétségkívül az egész emberiség legdrágább kincse és ép ezért legfelsőbb kötelességünk örködni a felett, hogy a Szentírás ragyogó tisztasága és fénye csorbítatlanul fenntartassék, menten minden téves vagy hamis magyarázattól. És ha az emberek gyengesége, tudatlansága, vagy rosszakarata következtében bármilyen téves vagy hamis magyarázat kíséreltetnék meg, kötelességünk az ilyen téves vagy hamis értelmezés ellen, mint egy istenkáromlás, egy blasphemia ellen harcba kelni. Annak kiküszöbölése Istennek tetsző cselekedet, annak tudatos, indolens megtűrése bűn! Ignominia sancto nomini Dei illata delenda est!

* * *

Már most ebben a Szentírásban, az emberiségnek ebben a minden félremagyarázástól oly gondosan őrzendő kincsében, épen a legfontosabb részében, amely az egész emberiség számára örök időkre érvényes *TL-parancsolatot* (Aszérész Haddibrausz) tartalmazza, egy végzetes következményű téves fordítás és magyarázat következtében Izrael Istenének, az *Él mólé rachamim*, a könyörületes Istennek nevéhez egy oly súlyos szégyenfolt fűződött, amely egy még ma is fennálló gyászos szakadáshoz vezetett az emberiség fogalmában az Isten igazi lényéről és amely az *Él mólé rachamim*, a könyörületes Isten fogalmát megfosztaná a legszebb, legmagasztosabb attribútumától, a könyörületességtől és amely Izrael Istenét — merő ellentétben eredeti Szentírásunknak a legmagasabb etikától áthatott nemes szellemével és intenciójával, de ellentétben az Evangélium nemes fogalmával a „Szeretet Istenéről” is — úgy állítja be az egész emberiség fogalmába és kép-

zeletébe, mint „Bosszúálló Istent”, aki „bünteti az atyák bűneit a fiakon, harmadíziglen, negyedíziglen!” Izrael Istenének ilyen beállítása az *Él mólé rachmim*-ot, a könyörületes Istent, egy igazságtalan, kegyetlen és bosszút lihegő négerfetisch nivójára alacsonyítaná le!

Több mint 2000 év óta állandóan és nagyon sokszor mindig felújultak a zsidó vallás elleni támadások és a zsidó vallás ellen felhozott szemrehányások és rágalmozások között mindig első helyen állott az, hogy a zsidóságnak „Bosszúálló Istene” van, nem Szeretet Istene, amint az Evangélium joggal állítja be az Istent az emberiség fogalmába. Hasztalan küzdöttek ezen hamis beállítás ellen lángoló apológiákkal már Josephus Flavius és Szaadja Gaon, sőt később liberálisan és nemesen *gondolkodó* pápák (IV. Innocentius, X. Gregorius, V. Márton és IV. Kelemen), hiába küzdöttek ez ellen még később nemzsidó világi teológusok is, — hatás nélkül hangzottak el a lelkes apológiák, hatás nélkül maradt az annyira megbízható görög bibliafordításra, a Septuagintára való hivatkozás: az ó-testamentumbeli „Bosszúálló Isten”-ről szóló hazugság és rágalmozás mindeddig fennmaradt. Az Isten szent nevéhez tudatlanságból és rosszakaratból hozzáfűzött szennyfolt eddig nem lett kitörölve, megmaradt az emberiségnek félrevezetett képzetében napjainkig!

* * *

Ha már most az Isten szent nevéen ejtett ezt a szégyenfoltot és ezzel együtt az emberiség felfogásába beékelte schismát az Isten igaz lényének megértéséről kiküszöbölni akarjuk, nézzünk elsősorban utána annak, ki vagy mi volt ennek a szennyfoltnak létrehozója, okozója? Honnét került ez a fogalom az emberiség képzetébe? E tekintetben teljes felvilágosítást találunk: Jeremiás Cap. XXIII., XXVII. Ezechiél Cap. XVIII. Ámosz Cap. VI. és IX. Mindezekben a helyeken nyíltan ki van mondva, hogy ezt a végzeteljes megtevését létrehozta a Dekalogos II. parancsának (Exodus Cap. XX. 5.) az álpróféták által nemtelen célokból kigondolt, Izrael népének ugyancsak nemtelen célokból szuggerált és sajnálatos makacsság folytán inveterált hamis értelmezése, mely hamis értelmezés — merő ellentétben a Szentírás nemes szellemével és magasztos intenciójával kimutathatóan már körülbelül 2500 évvel ezelőtt, tehát még mielőtt a Szentírás bármilyen fordítása létezett volna, tehát jóval a görög Septuaginta előtt,

a latin Vulgata, az aramaeus Targum előtt, Izrael Istenének, az Él mólé rachamimnak, a könyörületes Istennek fogalmát úgy állítja be az emberiség képzetébe, mint egy igazságtalan, kegyetlen, „bosszúálló Istent”, aki „bünteti, megbosszulja az atyák vétkeit a fiakon, unokákon, harmadíziglen, negyedíziglen!”

A Tízparancsolat kihirdetése óta egészen Jeremiás próféta idejéig a kérdéses II. parancsot: „*Lau jihje lechó Elóhim achérim al fionaj, ki onauchi Adonaj Elóhechó Él kannó, pókéd avau aboth al bónim*” Izrael népének úgy magyarázták és értelmezték, amint az egyedül felelhet meg a könyörületes Isten lényének és a bölcs törvényhozó, Mózes, nemes intenciójának: „Ne legyen neked más Istened, mert én a te Istened egy „Él kannó”, a mindent megszívlelő, mindent tekintetbevevő Isten vagyok, aki esetleges visszaesésnél az őseid által beléd nevelt bálványimádásnál tekintetbe fogom venni könyörületesen, enyhítő körülménynek betudni őseid bűnét harmadíziglen, negyedíziglen. Meg fogok emlékezni arról, hogy atyáid 400 éven át Egyiptomban, a bálványimádás országában, neveltek téged idololatriában, nem is volt fogalmuk az egy, igaz Istenről! Az „Él kannó” kifejezés csakis úgy értelmezendő: „mindent megszívlelő”, „mindent tekintetbe vevő”, tehát — amint Raschi, a nagy commentator is magyarázza „Nauszén léw lijepura”, „szívét rátevő”, szívvel ítélő. A Vulgatában használt kifejezés „zelatus” nem elég precíz és ez okozta azt, hogy a későbbi fordítások teljesen felfordították, egyenesen lehetetlenül adták vissza ezt a szót pl. a francia „Dieu jaloux”, az olasz „Dio geloso”, az angol „jealous God”, a magyar „féltékeny Isten”, — sőt incredibile dictu — „bosszúálló Isten”. Hát kire legyen az Isten féltékeny? Ki jobb, ki hatalmasabb, ki fenségesebb, mint ő? Vagy szabad-e az Istennek bosszúállást imputálni, egy tulajdonságot, mely már a gyarló emberre nézve is megszégyenítő?! Az „Él kannó” kifejezést helyesen csak úgy szabad és lehet értelmezni, hogy az Isten mindenről megemlékezik, semmiről meg nem feledkezik, még a bűnös lélek ügyét is könyörületesen magáévá teszi, kutatja, azzal az intencióval, hogy kegyelmet gyakoroljon, ha az összeegyeztethető az Isten másik tulajdonságával, az igazságossággal! Mózes, a bölcs és nemesérmű törvényhozó az „Él kannó” kifejezéssel bizonyára nem „bosszúálló Istent” akart mondani, hanem egy mindent tekintetbe vevő, mindenről jóságosan és könyörületesen megemlékező Istent!

Hogy a kifejezés, „Él kannó” más értelmet nem tűr meg, mint amelyet fentebb adtunk neki, világosan bizonyítják — inter alia — a Szentírásnak következő helyei: Joel próféta (Cap. II. 18.) „*Vajkanné Adonaj learczau, vajachmol al amau*” mit a *Septuaginta* így fordít: „Kai hó Kyrios thelei dzelotypesei dia tén gén autou kai feiszté tó laon autón”, a *Vulgata*: „Zelatus est Dominus terram suam et *pepereit* populo suo”, a magyar: „És nagy buzgó szeretettel magához fogadja az Úr az ő földjét és könyörül az ő népén.” Az „*El kannó*” tehát itt a *könyörületes Isten!* Miért hát „*Bosszúálló Isten*” ugyanez az Él kannó, Exodus XX. 5.?? Ezechiel Cap. XXXIX. 25.: „Verichamti kol béth Israel *vekinneszi* lesem kodsi.” Magyar biblia: „Megkegyelmezek Izrael házának és *jelindulok magamban* a szent nevemért.” Az Él kannó itt is megkegyelmezett, tehát nemcsak nem volt bosszúálló, hanem még könyörületes is! A görög *Septuaginta* ezt a mondatot úgy fordítja: „Kai theló eisztai dzelotyposz dia to onoma mou to hagian Kai eleézé ton oikon tou Israel”; a latin *Vulgata*: „Assumem zelum pro nomine sancto meo et *miserabor* omnis domus Israel.” Tehát a Deus zelatus az „Él kannó” itt is *könyörületes volt!*

Van még több hci}, amely ugyanezt bizonyítja. Ha már most tudatlanságból, vagy érthetetlen, megrögzött makacsságból fel lett vetve a kérdés: Ha a „pókéd avoun aboth al bónim” azt akarja mondani: megemlékezik az apák bünéről a fiak megítélésénél mint enyhítő körülményről, akkor az Istennek ez a könyörületes jósága miért van bevezetve az „Él kannó”-val, ahelyett, hogy „Él radium”, azaz buzgó, bosszúálló Istennel, ahelyett, hogy „könyörületes Isten?” A válaszom erre a következő: Épen ezen esetről nem volna helyén az „Él rachum” (könyörületes Isten), hanem helyén van az „Él kanno (mindent tekintetbe vevő Isten), ki nagy igazságossággal mérlegel, tekintetbe vesz minden enyhítő körülményt, tehát a bűnös lélekkel szemben is igazságos! Hiszen az *emberi* bíró is nem könyörületességből veszi tekintetbe a bűnös szemben a tényleg megállapított enyhítő körülményt, hanem igazságosságból, mert ez a bíró kötelessége, ehhez nem kell könyörületesnek lennie az igazságszolgáltatás rovására, hanem csak igazságosnak! Ha az emberi bíró tudatlanságból, vagy fölületességből nem vesz tekintetbe, nem érvényesít egy meglévő enyhítő körülményt, az a bűnös hátrányára elkövetett súlyos mulasztás; ha tudatosan teszi: súlyos bűn! Az Istentől az igazságos, mindentudó,

könyörületes Istentől egyik sem tételezhető fel, mert az Isten mindent tud és másrészt végtelenül igazságos és könyörületes még a bűnös lélekkel szemben is.

A Dekalogos II. parancsolatában (Exodos XX. 5.) előforduló kitétel: „Él kannó pókéd avoun aboth al bónim”, csak úgy értelmezendő tehát, hogy az „Él kannó” a mindenről megemlékező, mindent tekintetbe vevő Isten *nem megbüntet* az apák bűneit a fiakon harmadíziglen, negyedíziglen, hanem — egészen ellenkezőleg — megemlékezik az apák bűnéről, a talán apáik bűne iolytán, apáik nyomdokait, példáit követve ugyancsak bűnbe esett fiak megítélésénél enyhítő körülményül. Az „Él kannó” tekintetbe vétele az apák bűneinek tehát csak úgy az Isten jósága és igazságossága, egy Middóh tauwóh, (isteni jóság), mint az „Él rachum” az Isten könyörületessége! Más tulajdonságot, mint nemeset és magasztosát a könyörületes, igazságos Istennek tulajdonítani nem szabad, nem lehet! Izrael Istenének nevéhez a bosszúálló nemtelen tulajdonságot hozzáfűzni istengyalázás, blasphemía volna. Az Isten *büntet*, ha az igazság azt követeli, de nem bosszul meg. Az Isten megtestesítője az elvnek: „Fiat justitia!” Az Istentől felteendő büntetés, bosszúállás soha!

Napnál világosabban bizonyítja különben a Pókéd avoun aboth al bónim kitétel fentebbi magyarázatának és fordításának helyességét — eltekintve az ethikai és etymológiai egyéb bizonyítékoktól — egyenesen megtámadhatatlan logikával Izrael népének a Tízparancsolat kihirdetése idejében fennállott helyzete. A Tízparancsolat adatott Izrael népének alig 2 hónappal az Egyiptomból való kivonulás után, abból az Egyiptomból, ahol a zsidó nép négyszáz esztendeig, sok generáción át rabszolgaságban és bálványimádásban élt, ahol az *egy igaz* Istenről sem sejtelve, sem fogalma nem volt. Ha már most ennek, az apái által sok nemzedéken át bálványimádásban nevelkedett népnek a Tízparancsolat kihirdetésével a II. parancsban meghagyatott: „Ne legyen neked más Istened rajtam kívül”, akkor ennek a parancsnak kétségkívül az volt a célja, hogy Izrael népe forduljon el a bálványimádástól és forduljon az egy igaz Istenhez. De ha ez volt a cél — és csakis ez lehetett — akkor nem lett volna sem logikus, sem célirányos, ezt a parancsot azzal a *fenyegetéssel* alátámasztani, „mert én a te Istened egy buzgó bosszúálló Isten vagyok, aki megbüntet az atyák bűnét a fiakon, harmadíziglen, negyedíziglen!” Az ilyen fenyegetésnek bizonyára inkább elijesztő, mint vonzó hatása lett

volna. Sokkal logikusabb az a feltevés, hogy Mózes az évszázadokon át bálványimádásban élt Izraelt meg akarta erősíteni az *egy* Istenhez való vonzalmában azzal a megnyugtató, bátorító *ígérettel*: Fordulj el a bálványimádástól, Izrael népe és fordulj hozzám, az egyetlen egy Istenhez, mert én a mindenről megemlékező, mindent tekintetbe vevő könyörületes Isten vagyok, aki — ha netán vissza fogsz esni az atyáid által belédnevelt bálványimádásba, tekintetbe fogom venni azt, hogy ez a bűnöd tulajdonképpen atyáid bűne és be fogom neked azt tudni, beszámítani, mint enyhítő körülményt. Ennek a felfogásnak megfelelően a görög Septuaginta valóban úgy is fordítja a „pókéd avauñ áboth al bónim” kitéltet, t. i. „*episzkepté tén hamartián tón paterón eisz ta tekna*”, azaz: „tekintetbe veszi az apák bűnét a gyermekeknél!” A latin Vulgata azt mondja: „*visitans iniquitates patrum in filios*”, tehát *visitans*, vizsgálja, tekintetbe veszi (nem bünteti) az apák bűnét a fiaik *javára*. Ha a bíró az előtte álló bűnösnek származását, szüleinek életét stb. vizsgálja, ebben a bírót feltétlenül csakis az a szándék vezetheti, ha lehetséges, valami okozati összefüggést találni az atya bűne és a fia bűne között (talán átöröklés, rossz nevelés, rossz példaadás stb.), hogy ezt azután betudja a bűnös fiúnak, mint enyhítő körülményt. Már most megeshetik az emberi bíró előtt, hogy a bíró nem jön rá egy tényleg létező enyhítő körülményre, vagy pedig, hogy a bűnbe esett fiú, vagy elállatiasodott korlátoltságból, vagy pedig — hisz az emberi szív kifürkészhetetlen — mert az atyja iránt veleszületett tiszteletből, vagy kegyeletből nem hivatkozik az apjának az ő saját bűnözését okozta bűnére, amely esetben még a leghumánusabb ember is figyelmen kívül hagyhatja egy, az igazság szerint tekintetbe veendő enyhítő körülményt. De az Istennél, a mindentudónál, mindent tekintetbe vevőnél ez nem lehetséges. Az Isten mindent tud, az Isten igazságos és könyörületes, ő könyörül még a bűnösön is mindig, amikor az összegegyeztethető az igazsággal!

Nagyon helyesen és az igazi értelemnek teljesen megfelelően fordítja a görög Septuaginta azt a kitéltet: „pókéd avauñ áboth al bónim”, mely előfordul Exodos Cap. XXXIV. 7. is (Mózes azon imájában, amelyben megbocsátásért esedezett a nép számára az arany borjúért, appellálva Isten igazságosságára és könyörületességére) a következőképen: „*antapodidón tén hamartián tón paterón eisz ta tekna*”, azaz szószerint: „*jóvátesszed*”, szembeállí-

„tod az apák bűnét a fiak bűnével.” Az „antapodidomi” görög ige ugyanis szószerint azt jelenti: jóvátenni, redde, szembehelyezni, tehát épen az ellenkezőjét a „büntetni” szónak. Mindkét fordítás helyes, mert ha az Isten szembehelyezi az apa bűnét a fia bűnözésének, akkor meg is van a jóvátétel. Az „atyák mondásai” (Pirké áboth) szerint az egekben minden élő lélek számára külön számla (Conto) vezetetik. Ezen a kontón a vétkezések a „Tartozik” rovatba iratnak, a jó cselekedetek a „Követel” rovatba, de az elődök bűne is, melyek talán okozták a bűnözését, ugyancsak a „Követel” rovatba iratnak, tehát szembehelyeztetnek a fiú bűneivel és ezzel meg is van a jóvátétel, az *antapodosis*, mert ezzel a jóvátétellel a „Tartozik” Saldo kisebbedett. Ha a fiú bűnével szembeállított apai bűn aránylag gyengébb, kisebb volt, nem egyenesen okozta, de mégis elősegítette a fiú bűnözését, akkor az Isten igazsága és könyörületessége érvényre juttatja az enyhítő körülményt, ha pedig az atya bűne egyenesen oka volt a fiú bűnözésének, akkor az Isten igazságosságától és könyörületességétől teljes felmentés is várható.

Si licet magnis componere parva, legyen szabad egy példát felhoznom arra, hogy az igazságos és jóságos Isten az atyák bűneivel — az atyák egyenes, nem a fiakon végrehajtott megbüntetése után semmiképpen nem is tehet mást, mint az atyák bűneit — amennyiben okai voltak a fiú bűnbeesésének — a fiú javára enyhítő körülménynek betudni, beszámítani.

Képzeljünk magunknak egy emberi bírót, egy ideális jó, nemes bírót, aki szívvel hozza meg ítéletét, egy igazi bon juge-t. Ez elé az ideális, humánus bíró elé kerül egy alig húszéves fiatal vádlott, többszörös kegyetlen rablógyilkosság vádjára alatt. Az emberséges, nemesszívú jó bíró szomorú szívvel nézi az oly fiatal, súlyos bűnöst, de kötelességét teljesítenie kell, a mélyen megsértett juszticiának elégtételt kell adni ... A vádlott fiatal kora azonban bizonyára arra fogja indítani ezt a bírót, hogy gondolkozzék a felől, hogyan, milyen előzmények után, milyen előélet következtében vadulhatott el, állatiasodhatott el ez a fiatal emberi lény annyira, hogy többszörös kegyetlen gyilkosságokat tudott elkövetni? Kérdezősködni, kutatni fog a vádlott származása után, ki volt apja, anyja, milyen nevelésben részesült, milyen volt az előélete, bizonyára attól a szándéktól, sőt — hisz szívvel ítélő bíró — kívánságtól vezéreltetve, hogy valamilyen okozati összefüggést állapíthasson meg az előzmények és a büntett között, me-

lyet mint enyhítő körülményt tekintetbe vehetne a súlyos büntetés esetleges enyhítésére. Kutatásának eredménye a következő: A vádlott atyja jelenleg a fegyházban ül, kegyetlen gyilkosság bűnténye miatt életfogytiglani fegyházra ítélve. Az elkövetett kegyetlen gyilkosság áldozata ... a vádlott anyja volt! Konstatálja a bíró továbbá azt is, hogy a vádlott atyja, egy iszákos, gonosz ember, a vádlottat, mikor 12-13 éves fiú volt, mindig véresre verte, ha este hazajött és nem tett eleget a kiadott parancsnak: Nekem pénz nélkül ne gyere haza, mert agyonütlek; mindegy, akárhol lopod! Végül konstatálja a bíró még azt is, hogy a vádlott atyja — mikor még nem volt a fegyházban és a fiú 15-16 éves volt, a fiút mindig magával vitte az éjjeli betörésekhez, hogy az utcán falazzon és jelt adjon, ha látja a rendőrséget. Ezt mind megállapítja a bíró; így nevelkedett ez a fiatal vádlott, ez volt az előélete ... Itt az apa bűne megvan állapítva, hisz életfogytiglani fegyházban ül. Hogy az apa legalább részben okozója volt a fia bűnözésének, az is kétségtelen, hisz direkt lopásra, rablásra kényszerítette. Mit fog most csinálni a jó, nemesszívű *emberi* bíró? Szigorító vagy enyhítő körülménynek fogja-e venni az apa bűneit? Ha az előbbit tenné, akkor azt tenné, amit a hamis, téves fordítás a jóságos, könyörületes Istennek imputai, t. i. megbosszulná az apa bűneit a fián, de az ellen elszörnyűködött fel is lázadna az emberi etika, a jogérzet. Nem, ez az emberi bíró kétségkívül be fogja számítani, enyhítő körülményként betudni az apa bűneit, mert csakis úgy fogja érvényre juttatni a „pókéd avauñ ábóth” elvét a jóságos, igazságos és könyörületes Isten akaratának megfelelően. Ezt joggal és elengedhetetlenül várjuk el az igazságos *emberi* bírótól! És a jóságos, igazságos Istennek, a könyörületes Istennek, aki végtelenül fölötte áll a legjobb, legnemesebb embernek is, imputáljuk azt, ami már az emberi bírótól mélységesen felháborító volna, hogy *megbosszulja* az atyák bűneit a gyermekén, unokákon, harmad-ízigen, negyedízigen?! Az Isten szent nevéen hagyjuk indolenter rajta a gonosz célzattal hozzáfűzött, „bosszuálló Isten” szégyenfoltot?! Lehetetlen! Fel kell kiáltanunk Marcus Censorius Cato-val: Censeo esse delendam! Ezt indolensen tűrni: súlyos blasphemiaü De ennek az Isten szent nevéhez rosszakaratúlag hozzáfűzött szégyenfoltnak mentésére még az sem hozható fel, hogy ez a téves és hamis értelmezés egy fordítási tévedésből eredt, mert sem a görög Septuaginta, sem az aramaeus Targum sehol sem

beszél „bosszúálló Isten”-ről. A görög Septuagintában használt „antapodidomi” (reddere) értelmét és jelentőségét már fentebb tisztáztuk. Az aramaeus Targum pedig a „pókéd avauñ áboth al bonim kitévelt így fordítja: „ma-szeár” (beszámítja) az apák bűneit a bűnösöknek, mert hisz a nem bűnözőknek nem kell beszámítani semmit, ezeknél nem kell enyhítő körülményt keresni! De még a bűnöző fiáknál is az apa bűnével az irgalmas Isten nem tehet mást, mint azt a bűnös fiának enyhítő körülményként betudni, beszámítani.

Szemünkbe ötlük itt még *egy* különös eltérés abban is, hogyan fordítja a latin Vulgata az Exodos XX. 5. és 6. versét, mely a Károlyi Gáspár-féle magyaros fordításban így hangzik: „Mebüntetem az atyák vétkei a fiakban, harmadíziglen és negyedíziglen *azoknak*, akik engem gyűlölnék és irgalmasságot cselekszem ezeriglen *azokkal*, akik engem szeretnek.” Itt a latin Vulgata azt mondja: „Visitans iniquitates patrum in tertiam et quartam generationem *eorum*, qui oderunt me et faciens misericordiam in milia *his*, qui amant me.” Ezt csak a következőkép lehet megmagyarázni: Ha egy *bűnös* lélek áll az Isten ítélőszéke előtt, akkor az Isten vizsgálja az apa bűnét, a nagyapa, dédapa, ükapa bűnét, t. i. harmadíziglen, negyedíziglen, in tertiam et quartam generationem *felfelé!* Ha pedig egy Istennek tetszően, igazságosan élt lélek *áll* az Isten ítélőszéke előtt, akkor a jóságos és kegyelmes Isten beváltja az „Auszé cheszed lóalofim leojhavaj” (faciens misericordiam in milia his, qui amant me” ígérését és megjutalmazza a jámborul élteket az által, hogy élveztetni érdemeiket az utódaikkal ezredíziglen — *lefelé*. Már most, hogy miért terjed a megemlékezés az elődök bűneiről csak negyedíziglen *felfelé*, azaz apára, nagyapára, dédapára és ükapára, viszont az utódok részesülése az elődök érdemeiben ezredíziglen *lefelé*, azt alább megmagyarázzuk. A magyarázat ellen esetleg emelendő kifogást vagy ellenvetést alaposan megnézem. Egyelőre szorítkozom a következő kijelentésre: Si quid novisti rectius istis, candidus imperti si non, his utere mecum!

Hogy különben maga Mózes is így fogta fel egyrészt a „visitans iniquitates patrum in filios in tertiam et quartam generationem” és másrészt a „faciens misericordiam in milia” értelmét, erre bizonyítékot találunk Exodos XXXII. fejezetében is. Mikor t. i. Mózes bűnbocsánatért fohászzkodott népe számára az aranyborjúért, hivatkozott az egyiptomi rabszolgaságban és bálványimadásban élt

atyák bűneire (400 évig tartott az egyiptomi rabszolgaság), tehát számítsa be a könyörületes Isten az atyák, nagyapák, dédapák és ükapák bűnét a bálványimádásba visszasett nép javára, szóval harmadízíglen, negyedízíglen, de hivatkozott egyúttal Ábrahám, Izsák és Jákob *érdemeire* is, hogy legyen az Isten tekintettel ezeknek az ősöknek érdemeire és tudja be az utódoknak, jóllehet Ábrahám óta már ezer év is eltelt volt! Mózes bizonyosan tudta, mit jelent a *visitans iniquitates patrum in tertiam et quartam generationem* és tudta, hogyan értendő a *faciens misericordiam in milia!*

Minthogy tulajdonképen a „pókéd” szó helytelen fordítása körül forog az egész kérdés, nézzük meg alaposan ezt a szót. Ha a „pókéd” szót *bünteti, megbosszulja*, fordítjuk, — jóllehet ez nem felel meg sem a Septuaginta „antapodidomi és episzkeptó” szavaknak, sem pedig a Vulgata „reddit, visitat” szavainak, melyek inkább szembesítést, visszaadást, jóvátevést jelentenek — akkor a bűnös atyák azzal büntettetnének meg, hogy utódaik harmadízíglen, negyedízíglen bűnhődnének az apák bűneiért, tekintet nélkül arra, hogy az utódok maguk bűnöztek-e, vagy nem, mert hisz az ő bűnhődésük legyen az apák büntetése! Már pedig, ha Mózes azt hitte, hogy ez a fenyegetés „ne bűnöztek, mert majd fiaitok fognak bűnhődni a ti bűnötökért”, elijesztőleg fog hatni a népre és visszahagyja a bűnözéstől, akkor Mózes nagyon csalódott, amint azt Jeremiás XXIII. és XXVII., XXXII., továbbá Ezechiel XVIII. és Ámosz VI. és IX. szószerint lehet olvasni. Mint az alábbi idézetekkel kimutatom, ez az „elijesztő fenyegetés” teljesen hatás nélkül maradt a bűnös apákra, sőt ezt az elijesztő fenyegetést nemcsak, hogy semmibe se vették, hanem egyenesen kinevették, kigúnyolták! De ha ezt a szót, „pókéd” a helyes értelemben vesszük, „visszaadni, jóvátenni” — mert csakis ez felel meg az „antapodidomi és reddere” szavaknak, akkor eleget teszünk az ethikának és a logikának is, mert Istenhez csak az méltó, hogy betudja az apák bűnét az ennek következtében bűnös fiaknak és viszont megjutalmazza az Istennek tetszően élt embereket az által, hogy érdemeiket élvezteti az utódaikkal ezredízíglen.

Ha pedig az volna az Isten akarata — ami persze lehetetlen, — hogy a vétkező atya az által büntetessék, hogy helyette fia bűnhődjék, azaz, ha a fiú szenvedésének tulajdonképen a bűnös apának megbüntetése volna a célja, akkor a logika szerint a fiúnak minden esetre bűnhődnie

kellene, még ha ő maga nem is vétkezett volna, mert csak az ő bűnhődése által volna elérve az állítólag tulaj donképeni cél, a vétkes apa megbüntetése. Már pedig tagadhatatlan, hogy az apa bűnének megbüntetése, megbosszulása a fián kimondhatatlan igazságtalanság és kegyetlenség volna és ezt az Él mólé rachamimnak, a könyörületes Istennek, imputálni, azt tanítani, a szónak legteljesebb értelmében istengyalázás, blasphemia! A Dekalogos II. parancsában Mózes, a bölcs törvényhozó, az ő nemes intencióinak megfelelően azt mondta: Az Isten olyannyira igazságos és könyörületes, hogy ő, ha egy bűnös emberi lélek áll az ő ítélőszéke előtt, mindentudásában és igazságosságában megemlékezik arról, milyen volt az apja, nagyapja, dédapja ennek a bűnös léleknek, bármelyikük volt-e valamiképen okozója az ítélőszék előtt álló bűnös vétkezésének? Ha igen, akkor a könyörületes Isten az elődök bűnét betudja az ítélőszéke előtt álló bűnös fiúnak, mint enyhítő körülményt. Ha viszont az Isten ítélőszéke előtt álló bűnösnek apja, nagyapja, szóval elődei jámbor, Istennek tetszően élő emberek voltak, akkor az ugyancsak a II. parancsban előforduló „Auszé cheszed lóalofim” (megőrzi az irgalmasságát ezrediziglen) érvényesül, a jóságos Isten kiterjeszti az ő érdemeik kihatását még a késő utódokra is, egy szóval, az Isten annyira irgalmas, hogy betartja a „pókéd avaun ábóth”-ot (visitát iniquitates patrum in filios) és javára írja az utódoknak az elődök bűnét, mint enyhítő körülményt és másrészt igazságos, hogy ugyancsak betartja az „Auszé cheszed lóalofim” (facit misericordiam in milia his, qui amant me), a megjutalmazás ígéretét is, hogy élvezteti a jámboran élt elődök érdemeit még a késő utódokkal is. Napnál világosabb tehát, hogy a „pókéd avaun ábóth” (visitát iniquitates patrum) csak ép *úgy egy jósága* (Middóh tauwóh) az az irgalmas Istennek, mint az auszé cheszed lóalofim (facit misericordiam in milia), mert az igazságos és irgalmas Istennek mást, mint jóságot tulajdonítani nem szabad, nem lehet. A „bosszúállás” fogalma az „Él mólé” rachamim (a könyörületes Isten) fogalmával összeférhetetlen! Így magyarázzák különben Exodos XXXIV. 7. versét a nagy kommentátorok, Ibn Ezra és Ramban is!

Ha a Dekalogos II. parancsában előforduló mondatot: „Ki onauchi Adonaj Elóhechó Él kannó, pókéd avauim ábóth al bonim al sillésim veal ribbéim leszaunoj, veauszé cheszed lóalofim leauhavaj”, a ma általánossá vált téves és hamis értelemben fordítjuk: „aki megbosszulja az apák

vétkeket a fiakon harmadízigen, negyedízigen, azoknak, akik Istent gyűlölik”, akkor egy lehetetlenség, egy elképzelhetetlenség áll elő! Az Isten nem lehet olyan igazságtalan, hogy megbosszulja az apák bűnét a fiakon és unokákon és ugyanakkor olyan igazságos és jóságos, hogy megőrzi a kegyelmet ezredízigen azoknak, akik őt szeretik! Csak ha a „pókéd avauñ ábóth” kitéltelt úgy fordítjuk: „*tekintetbe veszi* az atyák bűnét (nem megbosszulja), csak akkor egyeztethető az össze az „Auszé cheszed lóalófim”-mal, másképp lehetetlen! Az egyik kitétel tehát épúgy jósága az Istennek, mint a másik. Az Isten mindig irgalmas, még ha büntet is, *de bosszuálló Izrael Istene nem lehet.*

Ha már most — mint az egy bizonyos oldalról történt — az a kérdés vetetik fel: Hogyan magyarázható meg az, hogy az apák bűneiről való megemlékezés az utódok javára csak negyedízigen terjed ki, viszont az apák érdemeinek betudása az utódok javára ezredízigen? Hát ennek meg lehet adni a magyarázatát, még pedig — merem állítani — aliquanto aequiore Raschi-nak, a nagy kommentátornak magyarázatánál. Raschi t. i. ezt úgy magyarázza, hogy az eredeti szövegezés, mely szerint negyedízigen emlékezik meg az Isten az apák bűnéről a fiak javára (ribbéim = 4), de kétezredízigen (lóalófim) írja az utódok javára az elődök érdemeit, azt bizonyítja, hogy az Isten jósága pont 500-szor nagyobb, mint az ő haragja, mert $2000:4 = 500$. Hát ez — szó sincs róla — matematikailag helyes, $2000:4$, az tényleg 500. De *sem logice, sem ethice* ez a magyarázat nem állhat meg. Eltekintve attól, hogy a szó „lóalófim” tulajdonképpen nem jelenti azt, hogy 2000, hanem azt, hogy „ezeknek” általában (pont 2000, az „lealpajim, duális” alatt) egyenesen indignum volna feltételezni azt, hogy abban a magasztos pillanatban, melyben a „Tízparancsolat” adatott, gondosan vigyázott volna arra, hogy az Isten jósága ne legyen sem 499-szer nagyobb, sem pedig 501-szer nagyobb az Isten haragjánál. Ilyen matematikai műveletre akkor nem gondolhattak és nem is gondoltak, mert hisz 499-szernek, vagy 501-szernek ugyanaz a hatása lett volna, egészen eltekintve attól, hogy itt Isten „haragjáról” egyáltalán nem lehet beszélni, mert hisz a „megemlékezés az atyák bűnéről a fiak javára” éppen úgy nem haragja, hanem ellenkezőleg, jósága az Istennek, mint az irgalmasság megőrzése! Én ezt az itt látszólag mutatkozó időkülönbséget a következőképp magyarázom: Az elődök bűnei, *felmenőleg*

számítva, azaz apára, nagyapára, dédapára biológice és physiologicice csak legfeljebb negyedíziglen gyakorolhattak befolyást az utód jellemére és cselekedeteire, tovább felmenőleg nem. Egy példát. Egy kegyetlen gyilkossággal vádolt ember védőügyvédje a bíró előtt védence érdekében hivatkozhatik mint enyhítő körülményre arra, hogy védecének apja, nagyapja, dédapja kegyetlen, vérengző ember volt, ettől örökölte, látta a védenca a gonoszságát. Ezt az igazságos bíró még mindig tekintetbe veheti, elfogadhatja enyhítő körülménynek... De ha a védő érthető és megbocsátható túlbuzgalmában azt mondaná, hogy az ő védecének kegyetlensége érthető és menthető, mert az ő védenca egyenesen Néró-tói, vagy Caligulától származott le, na hát, erre még a legigazságosabb, leghumánusabb bíró is csak azt fogja mondhatni, hogy ő 1930-ban a kétezer évvel ezelőtt élt Nérótól, vagy Caligulától való leszármazást enyhítő körülménynek nem fogadhatja el. Már az elfogadás negyedíziglen felmenőleg a legmesszebbmenő jóság és méltányosság! Viszont az elődök érdemeinek kihatása az utódok javára lemenőleg korlátlanul érvényesülhet ezredíziglen! A leszármazás Sokratestól, Rabbi Hilleltől, Rabbi Jochanan Zakaitól, Dante Alighieritől, vagy Michelangelo Buonarottitól örök tisztelet, örök dicsőség marad az utódok számára — ezredíziglen. A bűnös ősök vétkeinek tekintetbe vétele az utód javára biológice és physiologicice határolva van (negyedíziglen), de a jámbor elődök érdemeinek jótékony kihatása az utódokon nincs határolva, az érvényesülhet . . . ezredíziglen!

Megbocsáthatatlan bűn volt, Izrael népének képzeletébe belehozni egy „bosszúálló Isten” fogalmát, de ép olyan megbocsáthatatlan bűn volt, évezredekken át tétlenül túrni ennek a szégyenfoltnak megrögzítését és inveterálását, figyelmen kívül hagyni Jeremiás, Ezechiel és Ámosz próféták intő szavait, de még a megbízható görög Septuaginta is, holott ennek csak egyszeri figyelmes elolvasása rögtön felvilágosította volna az emberiséget és letörölte volna az Isten szent nevééről azt a szégyenfoltot, melyet szándékos gonoszság hozzáfűzött, tudatosan, célzatosan és rosszakaratúlag!

Mert ezt az istengyalázást, ezt a blasphemiát a már Jeremiás, Ezechiel és Ámosz által megbélyegzett álpróféták találták ki és prédikálták Izrael népének aljas, önző indokból, amint az Jeremiás XXIII. és XXVII-, Ezechiel XVIII. és Ámosz VI. és IX. nyíltan és félreérthetetlenül meg van mondva. Ezek ellen az álpróféták ellen fakadt ki

az igazságos és könyörületes Isten szent nevéért buzgólkodó Ámosz próféta, Cap. IX. Vers, 10.: Bacherev jomuszú kául chattóé ammi, hóaumrim: lau szagisch veszekdim baádenu horóó . . . (Kard által fognak meghalni mindazok, akik az Isten népét bűnbe viszik, azt mondván a népnek: ne féljeteK, benneteket nem fog elérni baj!) Amint ez így szószerint híven van lefordítva, azt lehetne tán kérdezni, miért háborodott fel Ámosz próféta anynyira, hogy ezekre az álprófétákra kard általi halált kívánt és jósolt? Hisz ők ezek szerint csak bátorították Izrael népét azzal, hogy azt mondták, ne féljeteK, benneteket a baj nem fog elérni! Hisz ez csak bátorítás volt! A bűn azonban abban volt, hogy *mire* bátorították ezek az álpróféták a népet és ezt kimondja Ámosz próféta Cap. VI. Vers, 3.: „*Hamenaddim lejaum róó, vattagischun schevess chómosz*” (akik kitolják a leszámolás napját és életbe léptetik a gonoszság trónját!). Ezt a latin Vulgata — nem egészen precízen — így adja vissza: „*Qui separati estis im diem malum et appropinquatis solis iniquitatis.*” Feltétlenül helyesen fordítja ellenben ezt is a mindig megbízható görög Septuaginta: „*Hoitinesz thetete makrán tén hémeran kakén kai ferete plesion tén kathedran tesz harpagész, ami teljesen megfelel a fentebbi magyar fordításnak.* — Ez aztán megmagyarázza, indokoltá teszi Ámosz próféta szent felháborodását és haragját! ő kard általi halált jósolt azoknak az Isten szavait elferdítő hamis prófétáknak, akik azt prédikálták a népnek: Ne féljeteK! Hiszen a Tízparancsolatban az van megírva, hogy az Isten az apák bűneit a fiakon és unokákon bünteti, nem magukon a bűnöző apákon! Ti mentek vagytok a büntéstől, ti biztonságban élhettek szívetek vágya szerint, lophattok, rabolhattok, uzsoráskodhattok, bármi úton gazdagodhattok, büntetés nem titeket fog érni, hanem fiaitokat, unokáitokat, harmadízigen, negyedízigen, ezekkel meg ti ne törődjeteK!

Hogy az a fenyegetés: „ne legyen nekteK más Istenetek, mert én, a buzgó Isten, megbosszulom az apák bűnét a fiakon harmadízigen, negyedízigen”, nemcsak hogy nem volt komoly elijesztés, hanem tényleg kiemeltetett és kigúnyoltatott, azt világosan mondja Jeremiás Cap. XXIII., ahol korholja az álprófétákat: „*Hóaumrim limnáaczaj vechol haulche bischirusz libom, diber Adonaj: schóloom jihje lóchem, lau szóvau aléchem róó.* (Kik — Isten szavait elferdítve — azt mondják azoknak, akik engem kigúnyolnak: az Isten a Tízparancsolatban azt

mondja: nem titeket fog a baj elérni, hanem majd csak utódaitokat.) *Ezechiel* prófétára, aki lángoló szavakkal ostromozta az álprófétákat és aki *igazán* nem tehet arról, hogy több mint 2500 évvel az ő intő szavai után a Berliner Jüdische Bibelverlag a Tízparancsolatban előforduló szavakat: „pókéd avoun abóth al bónim” úgy fordítja, hogy „megbosszalom az apák bűnét a fiakon”, alantabb behatóbban fogok visszatérni. A hamis próféták Isten szavainak ilyenén elferdítése és a bűnös életre való felbátorítás által csak megerősítették a bűnözőket a bűnös életben való kitartásban, amint azt mondja Jeremiás: „vechizku jedé meréim, levilti schowu méróószom”, ne-hogy akárki is jó útra térjen, mert nem ez volt az álpróféták érdeke! Nem hiába sóhajtott fel Jeremiás reménykedve: „El fog jönni majd az a nap, amelyen nem fog közszájon forogni Izraelben az a közmondás: az apák eszik a savanyú szőlőt és a fiaik fogai vasúinak! Azt fogják mondani: Minden bűnöző lélek a saját bűneiért leszen büntetve, nem a fiú az apáért és nem az apa a fiáért. Jeremiás, Ezechiel és Ámosz próféták szent felháborodása érthető és jogosult volt, mert hisz ők látták, hogy Izrael népe, a hamis próféták által félrevezetve magát a büntetéstől mentesítettnek, biztosnak hívén, bűnös életet élt, Isten parancsait nem tartotta be, hogy önzés és meggazdagodási vágy vezette a nép életét, csak-hogy a nép és a hamis próféták is minél többet élvezhessenek.

Hogy Jeremiás, Ezechiel és Ámosz prófétáknak ily elkeseredetten kellett küzdeni az Isten szent nevéhez hozzáfűzött szégyenfolt ellen, a „bosszúálló Isten” ellen, az annál csodálatosabb, hogy már Mózes V. könyvében, a *Deuteronomium-ban* kifejezetten meg van írva: „Lau jumszú ówauusz al bónim uvónim lau jumszú al ówauusz”, azaz: „*az apák ne bűnhődjenek a fiakért és a fiak ne bűnhődjenek az apákért, hanem kiki a saját bűneiért fog büntettetni!*”

Hogy az igazságos és irgalmas Isten nem bünteti a fiakat az apák bűneért, azt mutatják a Szentírásnak más helyei is, így:

a) *Numeri XVI.* A levita törzsből származó Kórach fellázadt az Isten és Mózes ellen. Büntetésül elnyelte a föld. De e helyütt meg van említve az is, „uvné Kórach lau mészú”, azaz: „de Kórach fiai nem haltak meg,” mert ők ártatlanok voltak apjuk lázadásában, abban nem vet-

tek részt! Itt tehát nem bosszulta meg az Isten az apák bűnét a fiakon.

b) *A képek epizódja, Mózes IV. Cap. XIV.* A Mózes által az ígéret földjére kiküldött képek hamis, rosszakaratú hírekkel félrevezették Izrael népét, úgy, hogy az kételkedett Isten mindenhatóságában és felzúdul az Isten és Mózes ellen. Ezért az Isten büntetésből azt határozta, hogy ez a nép, mely nem elég erős még az Istenben való hitben, nem fog bevonulni az ígéret földjére, hanem a pusztában fog meghalni. De egyúttal *expressis verbis* kimondatott az is: Fiaitok azonban, akik nem bűnösök a ti hitetlenségekben és akikről mondtátok, hogy a pusztaság martalékja lesznek, azok fogják örökölni azt a földet, melyet őseiknek ígértem. Tehát itt sem bosszulta meg az Isten az apák bűnét a fiakon, hanem maguk a vétkező apák lettek megbüntetve.

c) *Regum II. (Királyok könyve), Cap. XIV.* Midőn Amaz ja király atyjának, Jóas királynak gyilkosait felelősségre vonta és kivégeztette, kifejezetten az van írva róla „Uvné hummakim lau hémisz”, azaz, hogy a gyilkosok fiait nem végeztette ki, aminthogy meg van írva Mózes V. könyvében: „a fiak ne bűnhődjenek apáik bűneiért.” (Deuteronomium, Cap. XXIV. Vers, 16.). Tehát itt sem lettek büntetve a fiak az apáik vétkéért. Amaz ja király ezen igazságossága dicsérelőleg említettik. Hát a kegyelmes Isten olyan igazságtalan, olyan irtalmatlan legyen, hogy megbosszulja az apák bűnét a fiakon?! Ezt az Él mólé rachamim-nak, az irtalmas Istennek imputálni, istengyalázás! Mindez megcáfolhatatlanul azt bizonyítja, hogy a Tízparancsolat II. parancsában arról, hogy az apák bűnei megbosszultassanak a fiakon, szó sem lehetett és nem is volt. Ezt a szégyenfoltot, a „bosszúálló Isten” szégyenfoltját a hamis próféták eszelték ki és szuggerálták Izrael népének aljas, önző indokokból és hogy ez a szennyfolt az Isten szent nevéen ennyire inveterálni tudott és megmaradt napjainkig, végzetes következménye volt annak, hogy Jeremiás, Ezechiel és Ámosz próféták lángholó, intő szavai — *horribile dictu — vox clamantis in deserto* maradtak!

De hogy a „pókéd avoun ówauusz al bónim” teljesen helytelenül lett úgy a fordításokban visszaadva, hogy „bünteti az apák bűnét a fiakon”, arra további *bizonyíték* Mózes II. könyve, Exodos XXXII. Vers, 34. a következő kitétel: „Uvjom *pokdi* ufukadti aléhem chattószom.” Ez az a jelenet, midőn Mózes, az Istentől megtudván azt, hogy

a nép, mialatt ő Sínei hegyén volt átvenni a Tízparancsolatot, aranyborjút csinált magának, tehát visszaesett a bálványimádásba, kérte az Istent, hogy bocsássa meg Izrael népének az elkövetett bűnt, a visszaesést a bálványimádásba.

Mózes könyörgése nem volt eredmény nélkül, az irgalmas Isten megbocsátott ... A megbocsátás után az Isten azt mondta Mózesnek: „és most menj le, vezesd a népet oda, ahová mondtam neked. Az én angyalom előttetek fog járni és *a megemlékezés napján meg fogok emlékezni az ő elcsábításukról.*” (Uvejoim pokdi ufukadi aléhem chattószom.) Csakis így foghatta fel Mózes az Istennek ezen szavait, mert ha az Isten megbocsátása az a fenyegetéssel végződött volna, mint azt a helytelen fordítások mondják, t. i. hogy „és az én meglátogatásom napján, *meglátogatom* ezt az ő bűnüket is”, akkor az Isten megbocsátása nem lett volna teljes, a népnek tartani kellett volna a büntetéstől és Mózes, ha — az Isten parancsának engedelmeskedve — bevezette volna a népet az ígéret földjére, akkor tudatosan vesztébe vezette volna! Ha az Isten megbocsátása ezzel a fenyegetéssel végződött volna, akkor ez a fenyegetés teljesen illuzóriussá tette volna a megbocsátást. Ennél Mózesnek nem lett volna szabad megnyugodnia, hanem vissza kellett volna fordulni az Istenhez és azt mondani: Te jóságos, irgalmas Isten! Te azt parancsolod nekem, hogy vezessem ezt a népet oda, ahová mondtad, a te angyalod előttünk fog járni és most ezt a bátoritást azzal fejezed be: *Meglátogatásom napján meglátogatom ezt a bűnüket is!* Ez nem az a megbocsátás, amelyért én hozzád, az irgalmas Istenhez, fohászkodom! Ezzel a Damokles karddal feje fölött hogyan vezessem én ezt a népet vesztébe?! Ismételen könyörgök hozzád, az irgalmas Istenhez, teljes, feltétlen megbocsátásért! Mózes azonban megnyugodott Isten kijelentésében, mert annak csak az lehetett és csak az volt is az értelme . . . „és a megemlékezés napján meg fogok emlékezni arról, hogy a nép erre a bűnre el lett csábítva”, még pedig attól a bálványimádó csöcseléktől, amely az Egyiptomból való kivonuláskor Izrael népéhez csatlakozott. (Lásd Raschi commentár.) Csakis így nyugodhatott meg Mózes!

Különben ez a kifejezés: „ujjom pokdi”, még többször is előfordul a Szentírásban, így Jeremiás Cap. XXVII. Vers. 22. és Jeremiás XXXII. Vers. 5. Az első helyen Jeremiás azt mondja az Isten nevében a lerombolt jeru-

zsálemi szentélyből Babylonba hurcolt szent edényekről... »és Babylonban fognak maradni«, „adjóm pokdi auszom”, amíg meg fogok *emlékezni* róluk és vissza fogom őket helyezni előbbi helyükre. A másik helyen, Cap. XXXII. Vers, 5. Jeremiás próféta beszél a babyloni fogságba hurcolt Zidkijáhuról, Júda királyáról, az Isten szavait idézve ... és ott fog maradni, ad jom pokdi auszau, míg meg fogok emlékezni róla, tehát „bis zum Tage meines Gedenkens, de nem „meines Ahndens!” Hát miért nem fordítja a különben sok helyütt fölületes és helytelen berlini bibliafordítás az *uvjom pokdi kifejezést* ezen a két helyen is „am Tage meiner Ahndung?” Érezte, hogy nonsens lett volna! Ugyancsak helytelenül fordítja ezt a kifejezést, „*uvejom pokdi*” mindkét helyen a latin Vulgata, Jeremiás mindkét helyén, „in die visitationis”, a helyett — mint feltétlenül helyesebb volna „in die commemorationis”, sőt Exodos XXXII. az aranyborjúnál „in die ultionis, azaz *bosszúállásom* napján! Még jó, hogy a szent edényeknél nem beszél „bosszúállás napjáról,” mert hogyan állhatott volna az Isten bosszút az edényeken, azt már nehéz volna megmondani!

Ugyanezen hibákba esnek természetesen a tisztán a Vulgátán alapuló és a görög Septuagintát figyelmen kívül hagyó többi fordítások is, a német, a francia, az angol, az olasz, a magyar stb., stb.

De még a különben oly megbízható, szigorúan szözszerinti görög Septuaginta is hibázott e helyütt, ha mindjárt más irányban is. Az „*uvjom pokdi*” kifejezést helyesen fordítja mind a három helyen (Jeremiás XXVII. és XXXII., valamint Exodos XXXIV.) e szavakkal: „en té hémém tesz antapodoséosz theló episzkeptein” (az elszámolás, megemlékezés, jóvátétel napján meg fogok emlékezni). Hibázott azonban a Septuaginta ott, ahol (Exodos XXXIV.) e szavakat „ufukadti aléhem chattószom” úgy fordítja: „meg fogok emlékezni bünükörl” (aranyborjú), mert figyelmen kívül hagyta, hogy a „chattószom” szó úgy, amint az eredeti szövegben írva van (a f-betű Dagesch-schel, ponttal megkettőzve) nem jelenti azt, hogy „bünüket” „Aükörl fogok megemlékezni,” hanem azt, hogy „meg fogok emlékezni *bünre elcsábiütásukörl*”, ami nagy különbség és egész más értelmet ad a mondatnak, t. i. megnyugtatót fenyegető helyett. A chattóim szó (kettős t-betűvel) előfordul a zsoltárookban és a Példabeszédekben is „im jefattóchn chattóim” és „jittammu chattóim” és mindkét helyen csakis úgy fordítható „bünre csá-

bitók” (nem bűnözők”), a görög Septuagintában „Hamartolász” és nem „hamartia”.

Ha már most — merően makacs ragaszkodásból a/, immár inveterált hamis értelmezéshez — az az ellenvetés tétetik, hogy a „pókéd” szó összeköttetésben az „al” előnévvel mindig azt jelenti „büntetni”, könnyen be lehet bizonyítani, hogy ez az ellenvetés semmiképpen sem helytálló. A „pókéd” szó ugyanis — mint sok más ige — két objektumot (tárgyat) kíván: egy közvetlent és egy nem közvetlent, mint pl. a latinban dare aliquid (közvetlen), alicui (közvetett) adni mit, kinek? mittere aliquem, aliquo, küldeni, kit hová? commemorare, quid, cui? megemlékezni valamiről valakinek? A „pókéd” szó jelentőségén az a körülmény, hogy „al”, vagy „esz” előszóval van-e összeköttetésben, alapjában nem változtat semmit. A „pókéd” szónak sokféle, egymástól nagyon is eltérő jelentősége van, — mint az az alábbi táblázat ki fogja mutatni, — de feltétlenül azt, hogy kifejezetten „büntetni”, pláne „megbosszulni” kifejezéssel kellene fordítani, az egész eredeti héber szentírási szövegnek egyetlen helye sem követeli.

A „pókéd” szónak, akár „al”, akár „esz” előszóval, vagy akár egyszerre mindkettővel áll kapcsolatban, igen sokféle értelme van. Jelenti azt, hogy *megemlékezni*, *beszámítani*, *betudni*, *tekintetbe venni*, *megszámolni*, *szorozni*, *vigyázni*, *hiányzani*, *installálni*, *észrevenni* stb., de kifejezetten „büntetni” azt sehol sem jelenti. Hogy csak néhány példát hozzak fel: itt van pl. Mózes I. könyvében, József és Pharaóról lévén szó, az áll: „mijom *hifkidau* al bészau” (tehát „al” előszóval), mióta háza élére *helyezte* (latinul: „instituit”), vagy Mózes II. „pekudé hamischkon”, a szentély számadásai, vagy Ezra I. Vers, 2. „Vaadónaj *pókad* óláj” (tehát *megint* „al” előszóval), az Isten *megparancsolta* nekem, hogy építsek neki házat; a görög Septuaginta „prosetaxen eisz eme”, a latin Vulgata „praecepit mihi”, a német fordítás „aufgetragen”, a francia „Dieu m'a commandé”, az olasz „Iddio mi ha imposto” (imponere), a magyar „az Isten megparancsolta nekem, hogy építsek neki házat.” Tehát „pókéd al” és mégsem büntetni. Továbbá Mózes könyvében, Cap. XX. Vers, 1. írva *vagyon*: „Váadomaj *pókad* esz Sarah” az Isten *megemlékezett* Sáráhról, a Septuaginta „episzkepté” (helyesen), a Vulgata „visitavit” (elég határozatlan és értelmetlen), a német „gedachte der Sarah (helyesen), a legtöbb későbbi fordításokban *megint* helytelen, *követve*

a latin „*visitare*” határozatlan kifejezést. Az az ellenvetés tehát, hogy a „pókéd *al*” „büntetni jelent, abszolúte nem helytálló, de nem is lehet helytálló, mert nagyon szomorú volna, ha az Isten lényéről való fogalom a szerint igazodnék, hogy alakulódik ki a „pókéd *al*” és a „pókéd *esz*” képzelete a — sajnos — gyakran fölületes „tudósok” egyéni képzetében? De eltekintve a felhozott példáktól, több hely van a Szentírásban, ahol az „*al*” és „*el*” előszók egymással felcseréltetnek; ahol „*el*” van írva, ott „*al*”-nak kellene lennie és megfordítva: így pl. Mózes I. Cap. XXXVII. 1. „Váani éred *el beni ówél Seaulu*”, a helyett „*al beni*”, továbbá Sam. I. Cap. IV. Vers, 20. „*el hillókach araun hóelóhim*”, a helyes „*al*” volna. Ezt letagadni nem lehet. Jeremiás könyvében Cap. 50. Vers, 18. az áll: „Hinni pókéd *el* melech Bówel ve *el* arczau, káascher pókadti *el* melech Assur”, tehát háromszor egy mondatban *el*, ahol mindenütt „*al*”-nak kellene lennie, ha a megrögzött spintizálók ragaszkodnak csökönyösen a „pókéd *al*”-hoz. Világos tehát, hogy a „pókéd” szó, bármilyen előszóval legyen kapcsolatban, sehol sem jelenti feltétlenül azt, hogy „büntetni” — megbosszulni megpláne egy megbélyegzendő és megdöntendő nonsens. — A legmegfelelőbb és kivétel nélkül mindenütt alkalmazható fordítás még az a szó: „megemlékezni” akár „*al*”, akár „*el*”, vagy akár „*esz*” előszavakkal kapcsolatban, vagy a görög „*antapodidomi*”, a latin „*reddere*” a német „*vergelt*”, a magyar „viszonzni, megfizetni”, mert pl. ha valaki azt mondja valakiről: „majd az Isten megfizeti neki”, akkor az illető várhat megjutalmazást az Istentől, de várhat megbüntetést is, a szerint, amint jót cselekedett, avagy rosszat . . . Époly hamis, helytelen és minden logikus gondolkodás nélküli fordításban részesítették azt a Szentírásban többször előforduló szót „*nókaum, nekómóh*”, a „bosszúállás” „megbosszulni” szóval. Az irgalmas, kegyelmes Isten nem bosszúálló, ő nem áll bosszút akkor, amikor — mert hisz ő igazságos is és bünteti a bűnöst, ha azt az igazság megköveteli — büntet. Hisz a humánus *emberi* bíró is nem bosszút áll, nem bosszulja meg magát a vádlotton, amikor — mert a megsértett *justifia* elégtételt követel — megbünteti a vétkest. A „*nókém*” szó tehát nem „megbosszulást”, hanem igazságos, megérdemelt *büntetést* jelent. Ha Mózes V. könyvében, Cap. XXXII. Vers, 35. írva vagyon: „Li *nókom vesillém*”, ez nem azt jelenti, amit a berlini hibás bibliafordítás mond: „az Istené a bosszúállás és jutalmazás” (Mein ist

Rache und Vergeltung), hanem csakis azt jelenti, hogy az istenfélő embernek egyrészt tartózkodni kell a személyes megbüntetéstől egy elszenvedett sérelemért és másrészt ugyancsak az Istenre kell bízni az emberektől élvezett jótétemény megjutalmazását, ha ő maga ezt nem teheti, azaz az Istené a büntetés és a megjutalmazás is! Az Isten majd büntet ott, ahol büntetés jár és jutalmaz ott, ahol jutalom jár. Nagyon helyesen fordítja a görög Septuaginta ezt a helyet: „Eisz eme einai hé ekdikézisz kai hé antapodósis”, azaz, hogy a *büntetés* és a megjutalmazás egyaránt az Istennek van fenntartva, de „bosszú”-ról nincs szó. Viszont a latin Vulgata itt is — csak olyan hibásan, mint Exodos XXXII. „bosszút” *ultio*-t emleget. A berlini Jüdischer Bibelverlag (kiadás 1856) itt is szolgalelküleg követte a neki mérvadó latin Vulgatát, nehogy gondolkoznia kelljen, és hogy ugyan-csak gondolkozás nélkül utánatapostak a későbbi angol, francia, olasz, magyar stb. fordítások, azon a tapasztalat után már igazán nem kell elcsodálkozni!

Hogyha Nachum próféta könyvében Cap. I. Vers/2. írva vagyon: „El kannó venaukém Adonaj”, Isten buzgólkodó és *büntető* (*nem bosszúálló*) Isten”, az azt jelenti, hogy az Úr buzgó, mindent megfontoló, mindent tudó Isten, aki *büntet* ott, ahol az igazság megköveteli, de *nem bosszúálló*. Már a közvetlen következő 3. vers mutatja, hogy a „nókém” szó másképp helyesen nem is adható vissza. Ez a harmadik vers ugyanis azt mondja, mintegy vigasztalólag és bátorítólag: „Adónaj erech apajim ugdol koach venakké lau jenakké”, azaz „az Isten hosszútürelmű és nagy erejű, még *ha nem is ment fel egészen*.” Ezt a görög Septuaginta a következőképp fordítja nagyon híven: „Theosz einai dzelotypos kai megasz ménéi, *an kai* den thelei *holósz* athoósein.” A berlini Jüdischer Bibelverlag kiadása ezt a mondatot így fordítja: „Gott ist langmüthig, *doch* gross an Kraft . . .” Nem érthető, hogy miért látott a berlini Jüdischer Bibelverlag a „langmüthig” és „gross an Kraft” tulajdonságok között olyan ellentétet, hogy a „*doch*” szót kellett közbetenni, t. i. „hosszú türelmű, *de* nagyerejű?” Hol van a logika, mikor azt mondjuk, hogy az Isten hosszú türelmű, *de* nagyerejű? Miért nem „hosszú türelmű és nagy erejű?” Hol van az az ellentét a „hosszú türelmű” és „nagy erejű” tulajdonságok között, hogy itt ezt a szót, „*de*” kellett közbetetni? Hát az Istennek nagyerejűnek kell lennie, hogy bosszút álljon, ne bocsásson meg? Vagy a „nagy erejű” tulajdon-

ság már magyarázza a „megbosszulást”? A Vulgata is, de még mind az újabb fordítások is, helyesen azt mondják „hosszú türelmű és nagyerejű”; az a nonsens, a két tulajdonság között a „de” közbevetésével ellentétet teremteni, ez a berlini Jüdischer Bibelverlag fordításának lett fenntartva! A XCIV. zsoltárban előforduló az a kifejezés: „Él nekómósz Adonaj” a görög Septuagintában így van fordítva: „Ho Kyrios esti Theosz tesz ekdikézeosz”, azaz „Az Isten az igazságtétel istene”, de a latin Vulgata már azt mondja helytelenül: „Deus ultionis”, azaz „a bosszú állás istene” és a Vulgatát követik gondolkodás nélkül a többi újabb fordítások, legegő természetesen a Berliner Jüdischer Bibelverlag német fordítása.

Abszolúte tévesen és helytelenül van fordítva a Berliner Jüdischer Bibelverlag német fordításában az Exodos Cap. XXXIV. Vers, 7. előforduló kifejezés is „Venakké lau jenakké”. Ez a kifejezés előfordul az *arany borjú* epizódjánál, abban a fohászkodásban, amelyben Mózes appellál az Isten elnézésére, irgalmasságára és kegyelmes-ségére és bűnbocsánatot kér Israel számára az arany borjú imádása által elkövetett bűnért. Ez a fohászkodás szószerint így hangzik: „Adonaj, Adonaj, Él rachum vechannun, erch appajim verav cheszed veemesz, nauczér cheszed lóalófim, nauszé ovaun voféscha vechattóó, venakké lau jenakké, paukéd avaun ábóth al bónim, veal bené bónim, al sillésim veal ribbeim”. Mózes tehát könyörgött az Istenhez, hogy bocsássa meg a népnek az apáknak veleszületett bálványimádása folyományaként elkövetett visszaesést a bálványimadásba. Ezt a fohászkodást a görög Septuaginta így fordítja szószerint és helyesen: „phylattón eleosz eisz chiliadasz, szünchorón anomian kai parabasin, kai oudolósz athoósein ton enochon, antapodí-deis tász anómiasz tón paterón eisz ta tekna”, azaz szószerint magyarul: „és ha nem is mented fel egészen a bűnöst, te jóságos, irgalmas Isten, akkor szembeállítod, tekintetbe veszed az apák bűnét a fiak javára (mint enyhítő körülményt). A latin Vulgata idevágó fordítása „nemoque apud Te per se innocens est” egyáltalán nem fordítása az eredeti héber szövegnek. De teljesen elhibázott és teljesen logika nélküli a Berliner Jüdischer Bibelverlag fordítása: „Ewiger, Ewiger, barmherziger Gott langmüthig, voller Gnade, und Gerechtigkeít, der Du Gnade bewahrest Tausenden, der Du vergiebst Sünde und Missethat, aber nichts ungestraft lässt, sondern ahndest die Sünden der Väter an den Kindern und Kindeskindern”.

A Berliner Jüdischer Bibelverlagnak ennél a fordításánál álljunk meg egy szóra! Ez a rémi tőén fölületes fordítás nemcsak hogy teljesen figyelmen kívül hagyta, sőt egy pillantásra sem méltatta a bölcs és helyes Septuaginta-fordítást, hanem súlyosan vétkezett a logika ellen is és Mózesnek, a bölcs törvényhozónak olyan szavakat adott a szájába, amelyeket ő soha nem mondhatott! A fentidézett fohászzkodásban — mint már mondva volt — Mózes bűnbocsánatért könyörgött Israel népe számára az arany borjú imádasáért. Hogy ebben a fohászzkodásban appellált az Isten jóságára, irgalmasságára, az természetes, logikus volt és érthető. De hogy miért tartotta volna szükségesnek és jónak, Istent emlékeztetni arra, hogy „de nem hagysz semmit büntetlenül, hanem megbosszulod az apák bűnét a fiakon”, ez már nem érthető! Hisz sokkal logikusabb lett volna, a fohászzkodás első részére szorítkozni, mely úgyis tartalmazta már a bűnbocsánatért való kérelmet, azaz azt mondani, „vechattó venakké”, azaz „megbocsátsz bünt és gonosztettet és felmentesz”, tehát a „lau jenaké” két szót, hozzá még úgy fordítva, „de nem hagysz semmit büntetlenül”, nem is mondani, hanem inkább elhagyni. Minek Istent emlékeztetni arra, hogy nem hagy semmit büntetlenül, mikor éppen bűnbocsánatért fohászzkodott! . . .

Ez a nehéz kérdés, úgy látszik, szeget ütött a fejükbe azoknak a tudósoknak is, akik a zsidó imakönyvet, az úgynevezett szidurt összeállították. Az imakönyvben ugyanis a többi között elő van írva a fentidézett fohászzkodás elmondása is bizonyos alkalmakkor, de csodálatosképpen a fohászzkodás szövege csakis a „venaké” szöveg van idézve és a feltétlen hozzátartozó, az értelmet adó két végső szó: „lau jenaké” ki van hagyva. Miért? A magyarázat kézen fekszik. Az imakönyv bölcs összeállítói belátták, hogy az az eredeti szövegben tartalmazott „venaké lau jenaké” úgy fordítva: „nem hagysz semmit büntetlenül”, az előző „megbocsátsz minden bünt és gonosztettet” szavakkal sehogy sem egyeztethető össze. Csak nem idézhették ezt a két merő ellentétet ugyanabban az egy imában! Már most mit csináljanak? Hát, úgy látszik, nem hiába voltak bölcsök és eszükbe jutott a gordiusi csomó! Feloldani nem lehet, hát vágjuk el! Quid non sanat ignis, sanat ferrum ... El is vágták, azaz kihagyták a „venaké lau jenaké” tételnek utolsó két szavát és hagyták végezni a fohászzkodást a „venaké” szóval, úgy, hogy a fohászzkodás vége most már úgy volt értendő:

„aki megbocsátasz bünt és gonoszságot (tulajdonképen a csábításnak engedést) és felmentesz”. így segítettek magukon — más megoldást nem találván, — az imakönyv szerzői. Nekik meg lehet bocsátani. Hogy aztán így a mondat értelme teljesen az ellenkezője volt annak, amit még a Berliner Jüdischer Bibelverlag fordítása is önkényesen és helytelenül belemagyarázott, arról ők nem tehetek! Egészen másképen áll azonban a dolog a Berliner Jüdischer Bibelverlag bölcs és tudós fordítóival és gondos revizoraival szemben! Ezeknek észre kellett volna venniök, hogy ez a három szó: „venaké lau jenaké” úgy fordítva: „de nem hagysz semmit sem büntetlenül”, se-hogy sem fér össze az előző mondattal: „nauszé ovaun vofescha vechattóó” (megbocsátasz bünt és gonosztettet) tétellel és ezzel abszolúte nem egyeztethető össze. Meg kellett volna tehát nézni a további, jóknak és megbízhatóknak tartott fordításokat, az aramaeus Targumot, a görög Septuagintát, a latin Vulgátát. Ami a latin Vulgátát illeti, rögtön meglátták volna, hogy annak a fordítása: „nullusque apud te per se innocens est” abszolúte semmikép sem fordítása az eredeti szövegnek. Ez tehát mérvadó nem lehetett. Elő kellett volna tehát venni a megbízhatóbb görög Septuagintát. Ebben meglátták volna, hogy az a három szó: „venaké lau jenaké” a következőkép van fordítva: *Kai oudolósz athóonón ton enochon, antapodideis etc. . . .* azaz: „ha nem mented fel egészen a bűnöst, akkor szembeállítod, betudod az apák bűnét a fiak bűnével.” A görög Septuagintában tehát a „venaké lau jenaké” a következő „pókéd” szóval „kai” „és” szóval van összekötve, tehát mind a kettő Isten jóságos tulajdonsága volt, nem pedig — mint a német fordításban — egy „de” szóval, mint ellentét egymással szembeállítva.

Az irgalmas Isten akarata mindig a megbocsátás! Csak ha az igazságosság, ugyancsak Isten tulajdonsága, nem engedi meg a teljes felmentést a büntetés alól, az irgalmas Isten tekintetbe veszi az apák bűnét, mely okozója lehetett a fiak bűnbeesésének, mint enyhítő körülményt! Ez és csakis ez volt az igaz tartalma Mózes főhászkodásának!!

A berlini Jüdischer Bibelverlag fordításában a hiba ott rejlik, hogy a „venaké” szónál a „ve” kötőszó az „és ha már” helyett — mint kellett volna — „de” szóval lett visszaadva, mert különben rögtön észrevették volna, hogy „megbocsát bünt és gonoszságot” nem fér össze a „de nem hagy semmit büntetlenül” szavakkal. Ez a hiba

azonban elvégre még megbocsátható, grammatikailag, mivel van a Szentírásban több olyan hely, ahol a „v” kötőszót nem „és”-sel, hanem — amint az értelem megkívánja, „ha már”, „jóllehet”, „ha mindjárt” kifejezéssel kell fordítani, így pl. Samuelis II. Cap. III. Vers, 20., ahol Dávid király nagy bánatának adott kifejezést afelett, hogy az ő hadvezére, Joáb, orozva meggyilkolta az ellenkirály vezérét, Abnert. Dávid király mentegetődzik, hogy ő nem oka ennek az orgyilkosságnak, de ez a Joáb ma hatalmasabb, mint ő maga, dacára annak, hogy ő felkent király és nem bír Joábbal! Dávid király így kiált fel: „Veonauchi hájjom rach „muschuach melech” „és én ma gyenge vagyok, jóllehet, felkent király” (az „u” betű az „umuschuach” szóban tulajdonképen a „v” kötőszó). Nem mondhatta: „gyenge vagyok és felkent király”, mert hisz az ő felkentsége nem növelhette az ő gyengeségét, sőt ellenkezőleg! Ő gyenge lehetett és gyenge volt is, *dacára annak*, hogy felkent király volt. Nagyon helyesen mondja itt a görög Septuaginta: „An kai echrístén basileus” — „jóllehet (nem és) felkent király”. Ugyancsak helyesen fordítja a francia: „quoique j'ai reçu l'ontion royale”, helyesen az olasz fordítás: „*benché* re unto” és helyesen az angol: *though* anointed King”. Csak a latin Vulgata mondja helytelenül: „et unctus rex”, ahelyett „etiamsi, vagy quoniam unctus rex” és a Berliner Bibelverlag nyilván ehelyütt is vakon a neki mérvadó Vulgata után ment! Hogy még egy példát hozzak fel: P. Vergilius Maró Aeneis II. énekében előfordul ez a vers: Timeo Donaos *et* dona ferentes. Itt az „et” szót, mely tulajdonképen „és”-t jelent, senki sem fogja másképp fordítani és értelmezni, mint: félek a Danaoktól, *még ha* ajándékot hoznak is! Világos tehát, hogy van elég eset, mikor az „és” szót nem lehet használni ott, hol a latinban „et” vagy a héberben „ve” van mondva. Ez a Samuelis II. Cap. III. Vers, 20. helyen felületességből elkövetett tévedés végre is csak a logikát sértette, de egyéb baj nem volt, de az Exodos XXXII⁷. Vers, 7.-nél elkövetett ugyanez a hiba már súlyos, végzetes következményekkel járó bajnak nőtte ki magát! Mert ez a hiba okozta az Isten szent nevéhez hozzáfűzött „bosszúálló Isten” szégyenfoltnak invet-rálásátú

Ugyancsak hasonló hibát találunk Koheleth, Cap. X. Vers, 16. Ott mondva van: Tóvá chochmóh migvuróh vechochmasz hamiszkén bezújú”, ami helyesen így fordítandó: Többet ér a bölcsesség, mint a hatalom,

ha mindjárt a szegénynek bölcsessége tekintetbe nem vétetik, így fordítja ezt a görög Septuaginta, mondván: „*an kai*” (jóllehet) hé sofia tou ptochu katafronéai.” A Berliner Jüdischer Bibelverlag német fordítása itt is helytelenül a ve-kötetűt a vechochmasz szóban, „aber” (de) szóval fordítja. Már most, milyen nagy különbség a „jóllehet” és a „de” között! A „de” szó itt a vigasztalan lemondást a bölcsességről jelenti, míg ellenben a „jóllehet” szó a stoicus philosophicus ragaszkodást a bölcs mondatához: Többet ér a bölcsesség, mint a hatalom, ha mindjárt figyelmen kívül hagyatik is a szegény bölcsessége! A Koheleth pedig bizonyosan ezt az utóbbit akarta mondani.

A felhozott példákban látható, hogy a héber kötszó „ve” épügy, mint a latin „et”, nem mindig csak azt jelentik, hogy „és”, hanem némelykor azt is jelentheti, hogy „még ha, ha mindjárt, jóllehet.” Épen ezt a „még ha, ha már” fordítást kellett volna a Berliner Jüdischer Bibelverlagnak alkalmazni Mózes fohászzkodásának fordításánál a teljesen helytelen és sehogy sem indokolt „de” szó helyett. Akkor bizonyosan nem fordította volna Mózes fohászzkodását így: „aki megbocsátasz vétket és bünt, *de* nem hagysz semmit büntetlenül, hanem megbosszulod az apák bűnét a fiakon”, hanem — a görög Septuaginta fordítását tekintetbe véve azt mondta volna: „. . . aki megbocsátasz vétket és bünt és *ha már nem mented fel a bűnöst egészen*, (mert túlnagy a bűne, akkor, mint irgalmas Isten) *megemlékezel* az apák bűnéről, (mint *enyhítő körülményről*, a talán az apák bűneinek következtében bűnbe esett fiak javára)” ... A görög Septuagintának ez a figyelmen kívül hagyása itt egy súlyos, végzetes hibát eredményezett! Ez a hiba volt az oka annak, hogy a „bosszúálló Isten” szégyenfolt az emberiség képzetében meggyökeredzeni, inveterálódni tudott!

A „venaké lau jenaké” kifejezéssel analóg szavakat találunk különben pl. Jeremiás próféta könyvében, Cap. XXX. Vers, 10. és Cap. XLVI. Vers, 28. Mindkét helyen írva vagyon: „Veató al tiró, avdi Jáakob, ki itthó óni; bechó lau eesze chóló, vejissartichó lamischpot, *vé-naké lau* anakeku.” Ezt a két helyet a Berliner Jüdischer Bibelverlag kiadása a következőképp fordítja: „Du fürchte dich nicht, mein Knecht Jaakob! Ich bin mit dir! Ich werde dich nicht vernichten, nur dass ich dich dem Rechte nach züchtigen werde, um dich nicht ungestraft zu lassen.” Igaz ugyan, hogy úgy ez a német fordítás, mint az ide-

vágó Vulgata-fordítás „*nee quasi innocentem parcam tibi*” némileg homályos és nem *praecis*, de azért mégis mindkettőben mutatkozik az, hogy azok a szavak, „*venaké lau anakeku*”, melyekkel ez a bátorítás végződik, nem akartak *fenyvegetést* kifejezni, hanem inkább „nem egészen felmenteni”-ről beszél, amit különben a görög Septuaginta kifejezetten ki is mond: „*an kai* den theló se holósz athoósein”, azaz „ha nem is foglak *egészen* felmenteni”. A Septuaginta itt is hű maradt az Exodos Cap. XXXIV. vers, 7. fordításához. Világos mindebből, hogy az irgalmas Istennél a hajlam, a *nisus* a megbocsátásra megvan mindig és mindenütt, ahol az igazságosság — szintén egy tulajdonsága az Istennek — ezt megengedi és így tehát mindenesetre súlyos hiba volt, az „Adonaj, Adonaj” fohászzkodásban (Exodos XXXIV. 7.) előforduló „Venaké lau jenaké” szavakat úgy fordítani: „de nem hagysz semmit büntetlenül” és ez által egy értelmetlen ellentétet teremteni a Tízparancsolat II. parancsa (Exodos XX.) és Mózes fohászzkodása (Exodos XXXIV.) között!

De ha ragaszkodnánk ahhoz az immár tévesnek és hibásnak bizonyított felfogáshoz, hogy az Isten bünteti az apák bűneit a fiakon, harmadíziglen, negyedíziglen, akkor egy új és egyenesen megdöbbenő ellentmondás, sőt lehetlenség merül fel az által, hogy ezen hamis fordítás szerint a Tízparancsolat II. parancsában tudtára adatik a fiaknak, hogy ő rajtuk lesznek megbosszulva apáik bűnei, hogy ők fognak bűnhődni apáik bűneiért és ugyanakkor ugyanazoknak a fiaknak a Tízparancsolat II. parancsában meghagyatik: „Kabéd esz ovichó veesz iméchó!”, tiszteld atyádat és anyádat!! Hogyan tisztelje a fiú azt az apját, akinek bűneiért tudva — mert hisz meg van mondva neki — ő a fiú, fog bűnhődni?! Hogyan teljesítse ez a fiú a Tízparancsolat V. parancsát?! Nagyon nehéz, lehet mondani lehetetlen! Már pedig az a természetes igazság: *ad impossibile nemo teneatur* még a Tízparancsolatnál is áll! És ha — mint az a Dekalogus II. parancsának téves és hamis, de megrögzött makacssággal évezredekén át, az igazi próféták lángoló intő szavai dacára, indolenter fenntartott fordításában mondva van — az apák bűnei azáltal toroltatnának meg, hogy a fiaik is bűnbe esnek, hisz akkor a fiaknak az Isten akaratából, még akaratuk ellenére is bűnbe kellene esniök, bűnösöknek kellene lenniök, hogy ez által az apák bűnei megtoroltassanak! Egy lehetetlen, abszurd gondolat, égbekiáltó, valóságos blasphémia, az igazságos, jóságos és irgalmas Istennek, az Él mólé ra-

chamimnak imputálni azt, hogy Ő, kinek minden emberi lelek hatalmában van, az apa lelke úgy, mint a fiú lelke (Ezechiel XVIII.) és kinek hatalmában van közvetlenül es az igazságosságnak megfelelően magát a bűnöző apát megbüntetni, szükségből — mert a tulajdonképeni bűnös kivonta magát az ő hatalma alól — kénytelen volna ahhoz nyúlni, hogy megbosszulja a hatalma alól kisiklott apa bűnét a kezeiben lévő, esetleg nem bűnös fián, hogy ez által elérje az igazi bűnösnek, az apának megbüntetését! Egy rémítően hihetetlen, lehetetlen elgondolás! Hisz akkor az igazságos, kegyelmes Isten egy önállóan teremtett emberi lényt, a fiút, aki önmaga fog majd felelősségre vonatni az Isten ítélőszéke előtt saját tetteiért, kifejezetten *flagellumnak*, ostornak használná fel, hogy úgy torolja meg ő általa, közvetve, a tulajdonképeni bűnösnek, az apának, bűneit! Hiszen akkor ez a tulajdonképen az Isten akaratából, a bűnös apa megbüntetésére bűnbe esett fiú joggal kiálthatna fel: Te Istenem! Nem vagy igazságos és kegyelmes, hanem igazságtalan és kegyetlen! A Te akaratodból lettem én rossz, hogy ez által megtoroljad az apám bűnét, egyenesen *flagellumnak*, ostornak használtál fel engem! Én eszköz voltam a Te kezében, a Te akaratodból estem bűnbe, ártatlan vagyok mindenben, amit tettem! Kérdezem én már most: Milyen joggal, milyen logikával hagyatik meg a fiúnak az V. parancsban: „Tiszteld atyádat és anyádat”, ha előzőleg, a II. parancsban, tudtára adatik, hogy ő fog bűnhődni apjának bűneiért?! Nincs ilyen módon megnehezítve, sőt egyenesen teljesíthetlenné és lehetlenné téve a Dekalogos V. parancsa a II. parancs által?!

A helyes, ethice és logice egyedül jogosult felfogás csak az lehet, hogy az apa bűnével az ugyancsak bűnbe esett fiú megítélésénél az irgalmas Isten akara szerint más nem történhetik, mint az, hogy az irgalmas Isten az apa bűnét, mely esetleg okozója lehetett a fia bűnbeesésének, vagy előmozdíthatta azt, jóságosan betudja a bűnbeesett fiúnak, mint enyhítő körülményt. Az apa bűnének megtorlása, megbosszulása a fián, igazságtalanság és kegyetlenség volna és Istentől ezt feltételezni, egyenesen blasphémia! Hisz akkor, igazán hajmeresztő esztelenség — *Istennek egy embertelenséget* tulajdonítanak!! Hisz már az igazságos emberi bírótól is jogosan várjuk, hogy az apa bűnét, a rossz nevelést, a rossz példát stb. betudja az ítélet előtt álló bűnösnek, mint enyhítő körülményt. Hát akkor mennyivel inkább számíthatunk erre Istennél, aki

mérhetetlenül igazságosabb, bölcsebb és irgalmasabb még a legeslegeideálisabb emberi bírónál?! Tehát arról, hogy az Isten megbosszulja az apák bűnét a fiakon, beszélni sem lehet! *Bosszúálló Isten soha nem volt, nincs is és soha sem lesz!* Maculam hanc ignominiosam delendam esse censeo!

De hogyan magyarázzuk meg azt, hogy az V. parancs: „Tiszteld apádat és anyádat”, miért vétetett fel egyáltalán a Tízparancsolatba, mikor előzőleg ott volt már az ezt lehetlenné tévő II. parancsolat és másrészt azt, hogy miért van említés téve az apák bűnéről a II. parancsban (a bálványimádás eltiltásánál), de a többi parancsolatnál már nem? — így sem a „Ne lopj”-nál, sem a „Ne ölj”-nél, „Ne paráználkodj”-nál sem és egyáltalán a többinél sem? Ennek csak *egy* magyarázata lehet és pedig csak a következő: Ha tekintetbe vesszük, hogy annak a nemzedéknek, mely csak néhány hónappal az Egyiptomból való kivonulás után a Tízparancsolat kihirdetésekor a Hóreb-hegy alján állott, a bálványimádásban történt felnevelése tulajdonképpen nem volt az apáknak sem maguk elkövette bűnük, mert hisz önmaguk is ott nevelkedtek rabszolgaságban Egyiptomban, a bálványimádás országában és természetesen így nevelték fiaikat is nemzedékről nemzedékre 400 évig, világos, hogy itt az apákat illetőleg tulajdonképpen *egy peccatum immeritum, egy nem önmaguk elkövette, hanem inkább egy ártatlanul elszenvedett, az ő őseitől átvett bűn állott fenn, a bálványimádás.* És ha ez az apák által elszenvedett peccatum immeritum az Egy Isten imádatához tért utódoknak esetleges visszaesésénél a velükszületett és apáik által még Egyiptomban beléjük nevelt bálványimádásba — enyhítő körülménynek betudatik, javukra íratik, akkor ezt az apát, aki a bálványimádást maga is őseitől átvette és így tulajdonképpen ártatlanul elszenvedte, a fia igenis tisztelhetette, sőt tisztelnie kellett! A fia teljesíthette az V. parancsot és így helyesen lett felvéve az V. parancs a Tízparancsolatba!

Még egy újabb logikai argumentum alátámasztására annak, hogy az Exodos XX. 5. (II. parancsolat) előforduló „pókéd avausz al bónim” nem lehetett fenyegetés, hogy az Isten bünteti az apák bűnét a fiakon, hanem ellenkezőleg, inkább egy kegyes, jóságos ígélet volt, hogy az Isten megemlékezik az apák bűnéről az ennek következtében ugyancsak bűnbeesett fiak megítélésénél, tehát csak úgy egy „Middóh tauwóh” Istennek egy jósága, mint a vele — mint egyenlővel — az és kötszó által össze-

kötött „Auszé cheszed loálófim” (megőrzi a kegyelmet ez-rediglen). Jeremiás próféta Cap. XXXII. Vers, 17—25. abban az imádságában, melyben gyászosan megemlékezik arról, hogy Izrael népe mindinkább eltávolodik az egy igaz Istentől, felsorolja egymásután mindazon jótéteményeket, melyeket Isten Israel népével szemben gyakorolt és ezen nép mégis hűtlen lett Istenéhez és bálványimá-dásba süllyedt. Nézzük csak meg, hogyan fordítja a Berliner Jüdischer Bibelverlag — az ő nézete szerint hi-ven — ezeket a mondatokat. Azt mondja: „Ach Herr, Ewiger! Siehe, Du hast den Himmel und die Erde ge-schaffen durch deine grosse Kraft. Nichts ist zu gross für dich, der du Gnade bewahrst Tausenden, *aber* vergiltst die Schuld der Väter ins Herz ihrer Kinder nach ihnen; dessen Augen offen sind über alle Wege der Menschenkinder, um *jeglichem zu geben nach seinem eigenen Thun*, der du Zeichen und Wunder gethan in Egypten, dein Volk herausgeführt hast aus dem Lande der Sklaverei, ihnen gegeben hast das verheissene Land, wo Milch und Honig fliesst und trotz aller dieser Wohlthaten sind sie dir untreu geworden und haben deine Gebote nicht befolgt . . .” Mindez az ismert Károli Gáspár-féle magyar fordításban a következőkép hangzik: „Ah, Uram, Isten! íme, te teremtetted az eget és földet, *ki irgalmas-ságot cselekszel ezeriglen és az atyáknak álnokságukat az ő fiaik keblébe kiöntöd ő utánuk, kinek szemei nyitva van-nak az emberek fiainak minden útjaikra*, hogy kinek-kinek megfizess az ő utaik szerint, aki kihoztad népedet Egyip-tom földjéről és adtak nekik örökségül az őseiknek meg-ígért tej jel-mézzel folyó országot ... és mindazonáltal hűtlenek lettek hozzád, nem tartották be törvényeidet...” Nézzük meg már most ezt a német berlini fordítást közelebbről. Itt Jeremiás felsorolja chronológice egymás-után mindazon jótéteményeket, melyeket az Isten Israel népével tett, dicséri az Isten igazságosságát és irgalmassá-gát, mellyel megőrzi a kegyelmet ezeriglen a jámboran él-teknek (a Vulgátában „*et reddit iniquitates patrum in sinum filiorum*”) és *megfizeti, jóvateszi a fiaknak az apák bűneit*, aki igazságosságában kinek-kinek saját tettei sze-rint fizet ... És mindezen jótétemények dacára e nép mégis hűtlen lett az Istenhez, szóval Jeremiás kivétel nél-kül csupa jótéteményeket sorol fel. Az „auszé cheszed loálófim (megőrzöd a kegyelmet ezreknek) jóssággal „és” (vav) betűvel összekötött „umeschallém avauñ ówauñ el chék benéhem” feltétlenül Jeremiás próféta szerint nem

lehetett, mint ugyancsak jótett (middóh tauwóh) és azért sorolja fel Jeremiás ezt is a többi jótett között! Már most kérdezem én, miért szúrja be a berlini fordítás az itt felsorolt jótéteményekbe egészen értelmetlenül az az egyet, mint rosszat „*aber* vergiltst die Sünden der Väter in das Herz der Kinder”, azaz a „*de*” szóval a Jeremiás által a többi jótett közé felsorolt és ezt a szintén jótéteményt miért fordítja le *büntetésnek!* A „*de*” szóval ezt az egyet ellentétbe állítja a többivel! Miért nem vettek a fordítók maguknak annyi fáradságot, hogy megnézték volna a görög Septuaginta fordítását, amely ezt a passzust híven és helyesen *így* fordítja: ... kai (tehát *és, nem de*) antapodideisz (jóváteszed, vergiltst) tas hamartias ton paterón eis ta tekna.” A Septuaginta tehát az összes itt felsorolt tetteket, mint megannyi jótéteményt sorolja, összekötve nagyon helyesen „*és*” szócskával és nem egymással szembeállítva egy „*de*” szócskával. A Septuaginta azt mondja, hogy az Isten olyan igazságos egyrészt, hogy javukra juttatja az utódoknak az ősök érdemeit és oly irgalmas másrészt, hogy betudja, javukra írja, enyhítő körülményként az apák bűnét, amennyiben ez okozója lehetett az utódok bűnbeesésének. A jótétemények közé csak nem lehetett egyszerűen besorozni egy megtorlást, egy megbosszulást, annál kevésbbé, mint-hogy az is van itt mondva, hogy *az Isten minden emberi lényt a saját tettei szerint ítél meg.* *így* tehát az Isten nem büntetheti a fiaikat azért, amit apáik bűnöztek!

A berlini német fordítás tehát helytelen itt is, de épen oly helytelen — hogy az utolsó *logikus* argumentumot felhozzam, más helyen is.

Jeremiás próféta a XXIII. fejezetben korholja Israel hamis prófétáit, kik hűtlen lelki pásztorai voltak a rajok bízott népnek és azt mondja, hogy az Isten megsemmisíti ezeket az álprófétákat, akik csak önmagukat hizlalják, de a nyájra nem vigyáztak és élére fog állítani az ő nyájának olyan hű pásztorokat, akik majd vigyázni fognak a nyájra. Aztán majd nyugodtan fog legelni a nyáj, nem fog félni többé, nem fog rettegni és *nem fog hiányozni egy sem*, héberül: „*velau jipukédu.*” Ezt a szót valamennyi fordítás helyesen adja vissza; a görög Septuaginta azt mondja: kai den thelousi ekleipsein; a *latin* Vulgata helyesen: nullusque queretur ex numero, a *francia* ugyancsak helyesen: il n'en manquera aucune, az *olasz* helyesen: non ne mancherà alcuna és helyesen az *angol* is: they will not be lacking. És most jön a berlini német fordítás!

Ez észrevette, hogy a „jippukédú” szó a „pókad” verbumnak egy alakulata, tehát coûte que coûte, ha törik-szakad, úgy kell fordítani: büntetni. Nagybölcsen tényleg úgy is fordították tehát a Berliner Jüdischer Bibelverlag tudósai: nem lesznek megbüntetve!! Már t. i. a birkák! Nohát, hogy ezen nem szörnyűködött el a józan ész, a logika, hogy ez ellen fel nem támadtak, hogy ezt az esztelenséget ki nem irtották, ez a felületesség és indolencia okozta azt is, hogy az Isten szent nevéhez hozzáfűzött „Bosszúálló Isten” szenyfolt napjainkig fennmaradt, hogy Israel népének mindig újabban és újabban szemére vetik, hogy a zsidó vallásnak „bosszúálló Istene” van, akinek nevéhez hozzáfűződik a még a gyarló, bűnös emberre nézve is lealázó szennyfolt, „bosszúálló”, ellentétben az új testamentumban lefektetett „szeretet Istenének” nemes és magasztos fogalmával az Isten lényéről. Az Isten szent nevéhez hozzáfűzött ezen szennyfolt kiküszöböléséért a harcot felvenni, csak ez lehet a jelszava minden, a válásáért lelkesedő zsidónak, de az egész monotheistice és ethice gondolkozó emberiségnek is, hogy egységesség hozzassék be az emberiség fogalmába az Isten igaz lényéről. Egyenesen elképzelhetetlen és lehetetlen, hogy a zsidóságnak, a monotheismus hordozójának az egész földkerekségen, vezetői tétlenül hagyják rajta az Isten szent nevének a „bosszúálló Isten” szégyenfoltját. *A zsidó vallásnak nem lehet, nem volt és nincs „bosszúálló Istene”, nekünk csak jóságos, irgalmas Istenünk, „Él mólé rachamim” lehet!!* Nem hiába sóhajtott fel Jeremiás próféta: „Az Isten új szívet fog adni Israel népének. Akkor majd nem fogják azt mondani: „ówausz ochlu bauszer vesinné habónim tikhenu” (az apák eszik a savanyú szőlőt és a fiak fogai vasúinak), hanem mindenki a saját tetteiért fog felelni. Jeremiás tudatában volt annak, hogy milyen demoralizálást vitt véghez Israel népében az álprófétáknak ezen insinuatíója. A nép biztosítottak, mentnek tartotta magát a büntetéstől és erkölcsileg romlott . . .

A görög Septuaginta helyes és hű fordításának figyelembe nem vétele és azon sajnálatos tény, hogy Jeremiás, Ezechiel és Ámosz próféták lángoló, intő szavai meghallgatásra nem találtak és vox clamantis in deserto maradtak, ez okozta azt, hogy a „bosszúállás” Istenének fogalma napjainkig rajtamaradhatott Istennek szent nevének. Hiába kiáltott fel Jeremiás Cap. XXIII. „Ki gam kóhén gam nówi chunéfu vegam beveszi móczósi róószom”. „Prófétáitok és papjaitok is istentelenek és még a házamban is lá-

tom az ő gonoszságukat!” Hasztalan mondja Cap. XXVII. „Ki méész newié Jerusolajim jóczeó chanupu lechol hóórcz, vechizku jedé meréim, levilti schówú isch méróószau.” Jeruzsálem prófétáitól indult ki az istentelenség az egész országra, ők bátorították a gonoszokat, hogy ne térjenek meg gonoszságuktól.) Ez volt az álpróféták gonosz, önző célja és ezért szuggerálták a népnek ezt a felfogást!

Hogy Jeremiás és Ezechiél utódai nem hallgatták meg ezen lelkes próféták intelmeit, ez vezetett a zsidó nép erkölseinek romlásához, később a szentély lerombolásához és végül a Diasporához.

* * *

Ezt a lehetetlen, hamis és mérhetetlenül káros felfogást és értelmezést évezredek át tanította és inveterálni hagyta nemcsak a nemzsidó világ, hanem incredibile et horribile dictu — még maga a zsidóság is. Ennek a szenny foltnak meghagyásával adott ki 1856-ban német bibliafordítást a Berliner Jüdischer Bibelverlag, nem gondolva meg azt, hogy az az abszurd, lehetetlen felfogás az Isten lényéről a zsidó vallás lealázására, az ifjúság lelkének megrontására vezet és okozója volt a zsidóság által évezredek át elszenvedett kimondhatatlan szenvedéseknek! . . .

* * *

Teljes tudatában ennek a súlyos tévedésnek és egyenesen végzeteljes következményeinek, én, mint Istenét szolgáló zsidó, kötelességemnek tartottam felvenni a harcot ennek az Isten szent nevéhez hozzáfűzött szégyenfoltnak kiküszöböléséért és előérzetében annak, hogy nehéz küzdelembe megyek évezredek át inveterált indolentia ellen, iparkodtam, hogy a lehető legteljesebb felkészültséggel és a győzelem jogosult elvárásában mehessek a harcba, hogy ez a zsidó vallásra ráfogott és annak lekicsinylését okozó szennyfolt örök időkre letörültessek az Isten szent nevééről és hogy ezentúl „Bosszúálló Isten”-ről nulla fiat mentio.

E végből alaposan áttanulmányoztam a biblia *héber* szövegét, valamint annak aramaeus, görög, latin, német, francia, angol, olasz és magyar fordításait és a bibliában előforduló számos helyek által megdönthetetlenül megállapítottam, hogy a Dekalogos II. parancsának adott értelmezés végzeteljesen téves és hamis, hogy Israel Istene nemcsak hogy nem bosszúálló, nem kegyetlen és nem

igazságtalan, nemcsak nem „bosszulja” meg az apák bűnét a fiakon, hanem ellenkezőleg, olyan igazságos és egyúttal olyan irgalmas is, hogy — minden lelket a saját tettei szerint ítélve meg — az apák bűneit — amennyiben a fiak ezeknek következtében és apáik példáját követve estek maguk is bűnbe — kegyelmesen és jóságosan betudja mint enyhítő körülményt a fiaknak és utódoknak.

Ennek a Jeremiás, Ezechiél és Ámosz próféták által nyíltan megemlített okokból létrejött és mélyen sajnálatos évezredes indolenciából és gondatlanságból inveterált tévedésnek helyreigazítása által épen az ellenkezője bizonyítatik be annak, ami a zsidóságnak, de az egész ethikai emberiségnek kimondhatatlanul nagy hátrányára eddig tanított. A zsidóságnak, a zsidó vallásnak, a földkerekség monotheisticus vallásainak ezen ősforrásának nem lehet és nincs is „bosszúálló” Istene. *A zsidó vallás csak „El mólé rachamim”-ot, irgalomteljes Istent ismer!*

És csakis ez a nemcsak logice és ethice, de grammaticae és etymologicae is egyedül helytálló értelmezés és felfogás felel meg az egész emberiség és így a zsidóság ethikájának is! Csakis az Isten igazságát és irgalmasságát akarta kiemelni *Mózes* Exodos XX. és XXXIV., Numeri XIV. és XVI., Deuteronomium IX., csakis ezt *Jeremiás* XXIII., XXVII., XXXI., XXXII., *Ezechiél* XVIII. és *Ámosz* VI., IX. Mindezek a helyek, de még sok más helye is a bibliának, miket itt felsorolni, túlmessze menne, kivétel nélkül megdönthetetlenül bizonyítják azt, hogy a Dekalogos II. parancsának eddigi, vétkes indolenciából napjainkig fenntartott értelmezése *téves*, hamis, az ethikával és logikával homlokegyenest ellenkezik, tehát feltétlenül kiigazítandó! Ceterum censeo delendam esse!

Teljes tudatában ezen végzeteljes tévedés helyreigazításának nagy jelentőségéről és horderejéről nemcsak a zsidóságra, hanem az egész emberiségre nézve is, kötelességemnek tartottam, életemet ennek a feladatnak szentelni és nem nyugodni, míg ez az Isten szent nevéhez rosszakaratulag hozzáfűzött szenyfolt kitörülve és az emberiség fogalmából kiküszöbölve nem lesz. Ebben az elhatározásban csak megerősített a felismerése annak, hogy egy pillantás a tudvalévőleg zsidó tudósok által a héber eredeti után elkészített *görög* Septuaginta fordításra és a szintén zsidó Onkelos által ugyancsak a héber eredeti után elkészített *aramaeus* fordításra, a Targumra, elegendő lett volna annak a megállapítására, hogy az eddig gondatlanságból és indolenciából makacsul fenntartott és így

inveterálódott fordítás helytelen, téves és hamis! Végzet-
teljes mulasztást követtek el azok a zsidó tudósok, kik a
későbbi bibliafordításokat készítették, az által, hogy a gö-
rög Septuagintát, de még Mózes öt könyvének és az úgy-
nevezett Hagiographianak idevágó és felvilágosítást nyújtó
helyeit figyelmen kívül hagyták, hogy Jeremiás, Ezechiel
és Ámosz próféták lángoló, intó szavait vox clamantis in
deserto maradni hagyták és ezáltal vétkesek lettek abban,
hogy ez az Isten szent nevéhez fűződött szennyfolt mai na-
pig fennmaradni tudott, ez a szennyfolt, mely az „Él mólé
rachamim”-ot, az irgalmas Istent egy igazságtalan, kegyet-
len, bosszút lihegő bálvány, egy „bosszúálló isten” nivó-
jára alacsonyítaná le.

Ez a mulasztás annál súlyosabb és annál megbocsát-
hatatlanabb volt, mert az egész bibliában, az úgynevezett
„Tenach”-ban, nem kevesebb, mint 108, mondd: száznolc
a száma azon helyeknek, melyek megcáfolhatatlanul bizo-
nyítják azt, még pedig ethice, logice és grammaticae, hogy
a Dekalogos II. parancsának eredetileg rosszakaratból és
megvetendő szándékkal adott értelmezés helytelen, hamis
és tarthatatlan! A monotheismusnak hódoló egész embe-
riség egy percig sem habozhat, hogy az ezen szennyfolt
letörlésére vállalt harcot egész lélekkel magáévá tegye!

A bibliának általam említett és idézett helyei a kö-
vetkezők:

Genesis:	Cap. XXI. Vers. 1. Cap. XXXIX. 4., 5., Cap. XL. 4.
Exodos	²¹ III. 16, 17, IV. 31., XXXII. 34, XXXIV 7.
Numeri	⁵⁰ IV. 16., XIV. Vers. 18., XVI. 29., XXVI. 11., XXVII. 16.
Deuteronom.	¹⁶ V. 9., XXIV. 16, XXX. 14.
Josue	²¹ X. 16., XXI v 14.
Judicum	^h XV. 1.,
Samuelis I.	²¹ II. 21., XX. 6, 18.
Regum I.	XIV. 27, Regum II. VII. 17, XIV. 6.
Ruth	I. 8.
Psalmorum	VIII.” 5., XIX. Vers. 9.

Jeremiás	Cap.	IX. Vers, 8, 24, XIV. 10., XV. 15, XXII. 2—36., XXVII. 22., XXX. 20., XXXI. 28—29., XXXII. 5. 6. 18., XL. 5, 7. XEI. 18, XLIV. 13, 29., XLVI. 28., LU. 25.
Ezechiel		IX. 1., XVIII., XXXIII. 12—30, XXXVI. 8., XXXIX. 25.
Ezra		I. 5.
Ámosz		III. 14., VI. 30., IX. 10.

Messze túllépné ennek a szűkre szabott elaboratumnak kereteit, ha fel akarnám itt sorolni a bibliának, az úgynevezett „Tenach” valamennyi idevágó helyeit, ahol ott találjuk a „pokad” verbumot a legkülönbébb alakulatokban és ha ezeket mind grammaticae analysálni akarnám és ezért szorítkoznom kell e helyütt arra, hogy csak a legmarkánsabb példákat idézzem és kimutassam egymás mellé állítva, hogyan adják vissza ezt a „pokad” verbumot különféle alakulataiban a *görög* Septuaginta, a *latin* Vulgata, a *német*, *francia*, *angol*, *olasz* és *magyar* fordítások.

Ezt mutatja az itt mellékelt táblázat.

Et nunc venio ad fortissimum virum! Egyenesen ért-hetetlennek, sőt hihetetlennek látszik, hogy ez a hamis értelmezés, az Isten szent nevéhez fűzött ez a szennyfolt fenntarthatta magát a mai napig és hogy senki sem kelt fel ellene a kellő eréllyel, ha utána nézünk annak, mit mond Ezechiel próféta Cap. XVIII. Itt Ezechiel próféta az egy élő Istenre megesketi Israel népét, hogy ezentúl ne forogjon közszájon Israel népében az a szójárás: „*az apák eszik a savanyú szőlőt és a fiaik fogai vasúlnak*” és egyúttal meg is mutatja, hová céloz ez a szó járás, t. i. az apák bátran és biztonságban bűnözhetnek, mert bűnhődni majd csak az utódjaik fognak! Azt mondja Ezechiel: „Az Isten hatalmában van minden lélek, az apa lelke úgy, mint a fiú lelke. Miért büntetné meg tehát az Isten az apa bűnéért a fiát? Hiszen a hatalmában van a tulajdonképeni bűnös is, az apa? A fiú nem büntettedik az apa bűnéért és az apa nem büntettedik a fia bűnéért, hanem minden lélek a saját maga bűnéért büntettedik!” Erre Ezechiel fel is hoz több példát ad oculos, mikor azt mondja: „Ha egy ember jámboran, Istennek tetszően él, az Isten parancsait követi, jót cselekszik, ez az ember igazságos, ő élni fog”. Ha ennek az igazságos embernek van egy fia, aki — ellen-tétben az apa jámborságával — gonosz életet él, ez a fiú fog az Istentől megbüntettetni, a jámboran élő apa nem!

Már most ennek a — dacára a jámbor apának — gonoszul élő fiúnak is van egy fia; ez a fia a gonosz apának, látva apjának bűnös életét, ettől távortartja magát és jámborul él. Ez a jámbor fiú nem lesz büntetve az apja bűneiért, mert az Isten mindenkit csak a saját cselekvései után ítél meg, nem bünteti az apát a fiáért és nem a fiát az apjáért! Már az is eléggé éles visszautasítá-sa és megcáfolása annak a téves és hamis ráfogásnak, hogy az Isten bünteti az apák bűneit a fiakon, harmad-ízigen, negyedízigen! De Ezechiel az ő szent buzgalmá-ban még tovább megy. Az Isten nemcsak igazságos, ha-nem erech appajim, hosszú türelmü is, vár a bűnös meg-térésére halála napjáig. Ugyancsak a XVIII. fejezetben mondja Ezechiel:

21. Vers. A bűnös, ha megtérend minden bűneitől és igazságot cselekszik, annak az Isten megbocsát.

22. Semmi gonoszságiról, melyeket cselekedett, em-lékezet nem létszen.

23. Nem kívánom én a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen bűneitől és éljen.

Tehát a megtért bűnösnek az Isten megkegyelmez; az

eddig elkövetett bűneiről, a megtérés után, említés nem tétetik, azok el vannak felejtve.

Ez az Isten jósága és irgalmassága.

De az Isten igazságos „is! Büntet ott, ahol az igazság azt megköveteli. Ezt mondja a

24. vers. Ha pedig az ember eltér az igazságtól és rosszat cselekszik, semmi az ő igazságai, melyeket cselekedett, emlékezetben nem lesznek, a gonoszságaiért büntettetni fog.

Egy példa meg fogja mutatni, milyen szörnyű chiliül hassém-hez, milyen istengyalázáshoz vezethet a makacs ragaszkodás ehhez a hamis értelmezéshez, a „pókéd avaun ówausz al bónim” hamis magyarázatához! Egy ember az életének nagyobb részét, 70 évet, bűnözésben élte le, kimondott bűnöző ember volt. Ennek az embernek van egy fia, ez már szinte 40 éves lett. Hát ez a fia ennek a bűnös embernek, a „pókéd avaun ówausz al bónim” hamis értelmezésének megfelelően ugyancsak rosszá, bűnössé vált, a hamis értelmezés szerint az Isten akaratából, hogy így az apa bűne megbüntettessék. Itt van már most a 70 éves apa és a 40 éves fia, mindkettő bűnös. Az apa, talán mert úgy látta az ő apjától, vagy talán — mindig a hamis értelmezésnek megfelelően — büntetésül az ő apjának és a fiú, az Istentől bűnössé téve, megint az ő apja megbüntetésére. Már most az apa megtér az ő gonoszságától a 71. évében, — ráér, mert hisz az Isten hosszú türelmű és vár a bűnösnek halála napjáig — és minthogy a megtérése, bűnbánata őszinte és igaz, összes eddig elkövetett bűnei meg vannak bocsátva, el vannak felejtve. Ez eddig minden rendben volna. De már most ennek a most már jámborul és Istennek tetszően élő apának joga van elvárni az Istentől a jámbor életű embernek ugyancsak a II. parancsban megígért jutalmat, az „Auszé cheszed lóalófim”-ot és itt van a fia, aki még benne van az ő gonoszságában. Hogyan jutalmazza most már meg az Isten azt az apát az ő megtéréseért, akinek a fiát rosszá, bűnözővé tette az ezelőtt bűnözően élt apának megbüntetése céljából?! Látjuk ebből is, hogy a „bosszúálló Isten” hamis ráfogás nemcsak szerencsétlenség volt a zsidóságra nézve, hanem még a mindenható Isten számára is egy lehetetlen helyzetet teremtett volna.

Még egy példa, ugyancsak Ezechiel XVIII. fejezetében. Egy ember bűnös életet élt, halála napján sem tért meg, mint bűnös ember halt meg. Ennek a bűnös embernek van egy fia, aki látva apjának bűnös életét, nem kö-

veti ebben az apját, hanem Istennek tetszően, jámboran él. Ezt az Istennek tetszően élő fiát az Isten nem büntetheti az apja bűneiért, mert az merő igazságtalanság és kegyetlenség volna! Itt tehát a fia nem bűnhődik az apa bűnéért! No már most ennek a jámbor apának, a gonosz ember fiának, szintén születik egy fia, aki — szerencsétlenül — a nagyapára üt! Épen olyan gonosz, mint a nagyapja volt! Ez a fiú, mint bűnös hal is meg és mint bűnös kerül az ő lelke Isten ítélőszéke elé. Az igazságos és irgalmas Isten már most mit csinál ezzel a bűnösrel? A következőképpen ítélhet csak: Ennek a bűnös emberi lénynek az apja Istennek tetszően élő, jámbor ember volt, tehát az „auszé cheszed lóalófim leauhavaj” alapján joga van elvárni azt, hogy az ő érdemeiben részesüljön az ő utóda. A jámboran élt apának megadom a neki járó jutalmat az által, hogy a bűnös fiúnak javára betudom az apa érdemeit, hogy a fiú büntetésén enyhíthesek. Ez által az apa megkapta jutalmát az ő jámbor életéért. Az auszé cheszed lóalófim teljesítve van. De itt van még a „pókéd avoun ówauusz al bónim veal bené bónim, al sillésim veal ribbéim! Ez a bűnös ember a nagyapja példáját követte, befolyással volt az ő életére, ténykedésére a bűnös nagyapa példája, nem egészen ő maga az oka bűnös életének! Ezt betudom neki az ő javára, hogy enyhíthessek az ő büntetésén. Teljesítve van tehát a „pókéd avoun ówauusz” is, de nem a bosszúálló Isten kegyetlenségével, hanem az Él mólé rachamim irgalmasságával! Világos ezekből a példákból, hogy a „pókéd avoun ówauusz al bónim” nem jelenti azt, hogy az Isten megbosszulja az apák bűnét a fiakon, hanem ellenkezőleg: betudja, beszámítja mint enyhítő körülményt, tehát hogy a „pókéd avoun ówauusz al bónim” épúgy egy *jósága* az Istennek, mint az „auszé cheszed lóalófim.” Mind a kettő egyformán *jósága* az Istennek, mind a kettő „middóh tauwóh” isteni *jóság* megnyilvánulása, mert az igazságos, irgalmas Istentől, az Él mólé rachamimtól, mást, mint *jóságot* várni nem szabad, nem lehet.

Csakis ez az igaz értelme a „pókéd avoun ówauusz”-nak egyrésztől és az „auszé cheszed lóalófim”-nak másrésztől. Az Isten igazságos és irgalmas. Javukra írja az utódoknak az elődök érdemeit, mert ezt a jutalmat megígérte a II. parancsban az Istennek tetszően élt elődöknek és másrészt megemlékezik az apák bűneiről a bűnbessett utódok javára, mert ezt is megígérte a Dekalogos II. parancsában. Ha csak egyszer is elolvasták volna a

biblia fordítói Jeremiás, Ezechiél és Ámosz idézett fejezeteit köteles figyelemmel, akkor bizonyára nem eshetett volna meg az a hihetetlen dolog, hogy mint azt bámulatos csökönyösséggel tették, előálltak azzal az esztelen és teljesen tarthatatlan ellenvetéssel, hogy a II. parancsolatban előforduló „pókéd avaun ówauusz al bónim” (bünteti az apák bűnét a fiakon) tulajdonképpen *elijesztés* akart lenni, ne bűnözzenek, mert a fiaik fognak értük bűnhődni. Eltekintve attól, hogy már az az insinuáció, hogy az igazságos, irgalmas Isten megbünteti az apák bűnét a fiakon, magában véve egy istengyalázás, egy blasphemia, még teljes ignorálása is annak, amit Ezechiél tovább mond, ugyancsak ebben a XVIII. fejezetben. Amidőn t. i. Ezechiél, teljes mértékben átlátva azt a demoralizáló hatást, melyet ennek a hamis értelmezésnek múlthatatlanul gyakorolnia kellett a zsidó népre, lángoló szavakkal óva intette a népet, hogy — mint az egyedül felelhet meg az Isten igazságának — ne kövesse azt a hamis értelmezést, a nép nem hitte el Ezechiél magyarázatát, hanem azt válaszolta Ezechiélnek: Nem igaz, nem áll az, amit te mondasz, Ezechiél! Hát miért ne bűnhődjék a fiú az apáért?! A nép tehát ragaszkodott ahhoz, hogy az Isten nem a bűnöző apát bünteti, hanem a fiát, az unokát! Ez már igazán érthetetlen! Ha a „pókéd avaun ówauusz” egy elijesztés akart lenni, quasi egy Damocles-kard az apák feje fölött, akkor természetesen csak örülniök kellett volna, hogy Ezechiél ezt a Damocles kardot leveszi a fejükről! De nem! Ellenkezőleg, ők ragaszkodtak ehhez az elijesztéshez, ehhez a Damocles-kardhoz, csak maradjon ott a fejük felett, ez kell, ez jó nekik! Ez az első pillanatra igazán érthetetlen ragaszkodás az „elijesztés”-hez, csak úgy magyarázható, hogy azt a hamis értelmezést, mely szerint az Isten bünteti az apák bűnét a fiakon harmadízigen, negyedízigen, nem is tartották elijesztésnek, hanem — ellenkezőleg — megnyugtató biztosításnak, mentesítésnek a büntetés alól, hisz az Isten csak a fiaikat bünteti az apák bűneiért, hát mi nyugodtan élhetünk szívünk vágya szerint, nem kell félnünk semmitől, a baj csak az utódainké lesz, azokkal pedig ne törődjünk.

Igaz volt Ezechiél prófétának az ő lángoló intó szavaival és hogy az ő szavai vox clamantis in deserto maradtak és hogy így a „bosszúálló Isten” szegyenfoltja tarthatta magát napjainkig, az az ő utódainak végzetleges hibája és bűne volt! Ez a bűnös indolencia és fölületes-

ség volt oka a chorban béth hamikdoschnak, a szentély lerombolásának, a gólusznak és a Diasporának!

* * *

Mint az előzőből látható, a Dekalogos II. parancsának hamis értelmezése és Israel népével elhitése a Jeremiás, Ezechiél és Ámosz próféták által ostorolt ál-próféták műve volt. Hogy pedig ez a hamis, az Isten szent nevét gyalázó és a zsidó vallást le-kicsinylő, értelmezés ki nem küszöböltetett és napjainkig megmaradhatott és a zsidóság évezredes szenvedéseinek ősforrásává válhatott, az azoknak volt a bűnük, akik az igaz próféták szavait vox clamantis in deserto maradni és az Isten szent nevét eléktelenítő blasphemiát az Isten nevéen rajta hagyták!

Egy hitében rendíthetlen, érte lelkesedő fia Israel népének, de még az egész ethikus emberiség sem tűrheti tétlenül és szóltanul, hogy ez a szennyfolt az Isten szent nevéen megmaradjon. Israel minden egyes hű fiának kötelessége, ezen szennyfoltnak a kiküszöbölésének még az életét is szentelni, tudva azt, hogy egy istengyalázásnak, egy chiliül hasémnek, tétlen és indolens eltérése ugyanannyi, mint egy istengyalázás elkövetése. Ismételnem kell és még egyszer ismétlem: *Ceterum censeo maculam hanc ignominiosam delendam esse!!*

*

Hogy ezt a magam elé tűzött nehéz feladatot teljesíthessen, illetve, hogy a megállapított szennyfolt kiküszöbölését célzó akciót megindítsam, a következőket tettem:

A volt budapesti pápai nuncius, Monsignore Cesare Orsénigo bíbornok ő Eminenciája jóságos támogatásával érintkezésbe léptem a XI. Pius pápa ő Szent-sége által, a latin bibliafordításban, a *Vulgatában*, még megmaradt hibák kijavítására alakított és Rómában, a Vatikánban, székelő bizottsággal (commissione pontificale per la revisione della Vulgata) és egy latin nyelven írt dolgozatban felhívtam a bizottság figyelmét az Exodos XX. fejezetében, a Dekalogos II. parancsában előforduló téves fordításra. Céлом az volt, hogy a Vulgata bizottság vegye fel a kiigazítandó hibák közé az általam megállapított tévedést és — helyesen találván megállapításomat — javasolja a Pápa ő Szentségének, hogy egy pápai encyclicában deklaráltassék, hogy a Vulgata fentjelzett helyeinek fordítása téves és hogy „bosszúálló Isten”-ről többé említés ne tétessék.

Többszörös levélváltás után arra a meggyőződésre jutotam, hogy céloimat csak úgy érhetem el, ha alkalom adatik nekem arra, hogy személyesen, élőszóval fejtsem ki érveimet a magas bizottság előtt és ott helytállhassak argumentumaimért. A nuncius ö Eminenciájának tanácsára az akkori pápai vatikáni canonicus jogtanácsosához, Monsignore *Serédi Jusztinián*, Magyarország mai hercegprímás ö Eminenciájához fordultam ebbeli alázatos kérelemmel és ö Eminenciája kegyes volt kieszközölni számomra azt, hogy a bizottság arról értesített, hogy meg fogja hallgatni személyes előterjesztésemet.

Kötelességemnek tartottam ennek az oly magas főurmtól jövő és engem messze érdemen fölül megtisztelő felhívásnak nyomban eleget tenni és megjelentem személyesen a magas Commissione pontificale előtt. Többnapos szóbeli tárgyalás után, melynek folyamán élőszóval olasz nyelven fejtettem ki argumentumaimat a héber eredeti és a görög, latin, német, angol, francia és olasz fordítások alapján, a bizottság elnöke, *Gasquet* bíbornok ö Eminenciája felszólított, hogy a kérdést dolgozzam fel egy memorandumban olasz nyelven, a lehető legalaposabban és a memorandumot terjesszem a bizottsághoz alapos áttanulmányozás céljából. Természetesen megfeleltem ennek a második utasításnak is és rövid időn belül másodszor megjelentvén Rómában, benyújtottam a bizottságnak a kapott utasítás szerint kidolgozott memorandumot. A Commissione pontificale előadója, Reverendissimo G. B. *Frey*, a római Seminario Francese igazgatója, egy felette jóságos levélben arról értesített engem, hogy a bizottság az elaboratumot in merito alaposan tárgyalni fogja. Azt írja a többi közt: „La questione merita d'esser studiata d'avvicino. Congratuliamo V. S. al suo nobile intento. Tutti dovranno tributare alla meritata lode, d'aver dedicate la sua vita ad majorem Dei glóriám.” Ennek a levélnek hangja és tartalma élő tanúságot tesz a magas Commissione pontificale tagjainak magas, nemes gondolkodásáról és nekem végtelenül lélekemelő, boldogító elégtétel volt.

Ez volt az eddigi eredménye eljárásomnak a vatikáni Commissione pontificale előtt.

A legutóbbi hetekben értesültem arról, hogy az angol, amerikai, olasz, francia és német sajtó és utána a magyar sajtó is azt a hírt hozta, hogy a római Commissione pontificale elismerte megállapításaim helyességét és elhatározta, hogy a Pápa Ő Szentségének javasolni fogja

a megfelelő helyreigazítás szentesítését. Hogy eddig én hivatalos értesítést nem kaptam, azt annak vélem betudhatni, hogy a Commissione pontificale egyelőre pro foro interno hozta határozatát és hogy ennél fogva én értesítést in merito csak ő Szentségének, a Páának döntése után várhatok.

Párhuzamosan ezzel a római akcióval, kötelességemnek tartottam, az első sorban érdekelt zsidóságot is értesíteni mindenről, amit a nagy horderejű kérdésben tettem és tesztek és e végből Budapesten a budapesti főt. rabbinatus égisze alatt ismételtén és Szegeden is főt. dr. Low Immánuel főrabbi patronatusa alatt előadásokat tartottam a szóban forgó témáról.

Hogy milyen megítélésben részesültek ezen előadásaim, mutatják az alábbi véleményezések:

1. A „*Neue Freie Presse*” Wien, előadásomról azt írja:

Die berufenen Faktoren des Judenthums, die für die Richtigstellung dieses Jahrtausende alten verhängnisvollen Irrthums das grösste Interesse bekunden, werden nun gleichfalls mit der römischen vatikanischen Bibelkommission Berührung suchen, vor Allem die Alliance Israelite Universelle Paris, die Universität in Jerusalem und überhaupt die führenden Zentren der Wissenschaften des Judenthums.”

2. A „*Pester Lloyd*” ugyanez alkalommal így nyilatkozik:

„Die Art und Weise der Geltendmachung dieser für die gesammte Menschheit überaus wichtigen Richtigstellung bleibt nun den zuständigen Faktoren des gesammten Judenthums vorbehalten.”

A külföldi nagy lapok ugyancsak hasonló értelemben méltatták a kérdést.

3. A főt. budapesti rabbinatus hivatalosan a következő véleményt adta:

„A zsidóság vitális kérdéséről van szó. A Vulgata oly téves fordításának kiigazításáról, mely a zsidó vallás eddigi sokszoros lekicsinylésének okozója és fegyver volt a zsidó vallás támadóinak kezében. Donath Benjáminnak komoly bibliai és klasszikus tudásról tanúskodó munkája számíthat az egész föld zsidóságának nagy érdeklődésére és támogatására.”

4. A breslauer „*Zeitschrift für die Wissenschaften des Judenthums*”, dr. Heinemarin, Breslau, ezt írja:

„*Die Beweisführung Ihres Memorandums ist von so haarscharfer Logik durchsogen, dass gegen die angeführten Argumente nicht einmal ein Scheinbeweis erbracht werden kann. Ihre Arbeit kann jedenfalls der höchsten Interessen des gesamten Judenthums sicher sein.*”

A legnagyobb elismerést tartalmazó nyilatkozatokat kaptam ezenkívül a következő főbbektől:

*Dr. Büchler A., Keszthely,
Dr. Feigl A., Gyöngyös,
Dr. Flesch Ármán, Mohács,
Dr. Friedmann Dénes, Újpest,
Dr. Kecskeméti I., Makó,
Dr. Klein Lipót, Szolnok,
Dr. Neumann I., Óbuda,
Dr. Péner Miklós, Baja,
Dr. Rubinstein A., Szekszárd
Dr. Singer A., Vác,
Dr. Schlesinger Sam., Debrecen,
Dr. Wallenstein Zoltán, Pécs,
Dr. Weisz N., B.-Gyarmat,*

és még sok másoktól a bel- és külföldről, specialiter katolikus kiválóságoktól is, így: a canterburgi érsek ő Eminenciájától, a volt budapesti pápai nuncius, *Cesare Orsenigo* bíboros úr ő Eminenciásától, dr. *Serédi Jusztinián* bíboros, Magyarország hercegprimása ő Eminenciájától, néhai *Hoitsy Pál* m. felsőházi úr öméltóságától stb.

6. A szegedi izr. kongr. hitközség főbbijja, dr. *Low Immanuel*, felsőházi tag öméltósága az ügy fontosságának és nagy horderejének tudatában kegyes volt magára vállalni azt, hogy támogatni fogja a kérdésnek a párizsi Alliance Israelite Universelle elé való terjesztését.

Nagy a feladat, melyet magam elé tűztem, nehéz egy évezredek alatt inveterált előítélet ellen harcolni, de a jó-ságos Isten, kinek szent nevéért lett a harc felvéve, erőt és kitartást fog adni munkám befejezéséhez és céloom-
eléréséhez: egységességet hozni az egész emberiség felfogá-
sába az Isten igaz lényéről, letörölni egy szennyfoltot az Isten szent nevééről és hozzájárulni az eljövételéhez an-
nak a napnak, melyről írva vagyon: *Bajjoum hahu jihje Adónaj echod uschemau echod! Azon a napon az Isten lesz Egy és a neve Egy!*